KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf. September, October 1886. 5-ik füzet.

A JÖVŐ VALLÁSA.[1])

Volt egyszer a metaphysikának egy része, az úgynevezett „rationalis theologia“ vagy is az istenség fogalmát az ész világánál puhatoló és fejtegető tanulmány. Volt — mondám — de meg van biz' a ma is, csakhogy a többi metaphysikai lommal együtt szegreakasztották, mint a babyloni fogságban nyomorgó zsidók a hárfáikat a Jahve dicsőitésére nem hangoztathatván, a babyloni vizek partján termő fűzfákra.

Nevezetes része a theologia rationalisnak az Isten létét bizonyitó érvekből áll. Ezek között, ha rangban nem, sorban első a „consensus gentium“ (a népek egyező véleménye), melyről a mostani anyagászok ős iskola-feje, Epikurus nyilatkozatát Cicero imígy tolmácsolja: „Ő egyedül látta át, hogy mindenekelőtt lenni kell isteneknek, mivel fogalmukat maga a természet oltotta bé mindenek elméjébe. Mert van-é népe vagy neme az embereknek, melyben ne volna meg, tanitás nélkül, némi sejtelme az isteneknek? . . . Mivel tehát a róluk való véleményt sem nem szándékos szabályzat, sem szokás, sem nem törvény állitotta meg, és egyről egyig mindeneknél szilárd egyetértés marad iránta állandóul; önként és okvetelenül értetődik, hogy vannak istenek, mert belénk oltott, vagy helyesebben velünk született eszménk van róluk.“ Ennél nyomosabban és világosabban még a metaphysika végnapjaiban a Leibnitz Wolf-féle philosophia tankönyveiben sem volt kifejezve, a szóbanforgó — mondjuk csak — vélemény, a melynek igazságát az úgynevezett vadnépek bővebb és mélyebb ismertetése csaknem kétségtelenné teszi. Bizvást kimondhatni hát, hogy vallás mindenha v o l t és uralkodott és mindenütt van és uralkodik az emberiségben.

De szintoly bizonyos az — a mi szorosan véve ismét a vallás mindenütt jelenvalóságát tanusitja — hogy mindenha voltak és vannak egyének: sőt iskolák és felekezetek is, a kik és a melyek koruk

---

1) Nagy tudósunk szives volt, e tárgyról a Dávid F. egylet idei közgyülésén szabad előadásban közlött gondolatait irásba foglalni, s igy érdekes és mélyreható fejtegetéseit van szerencsénk folyóiratunkban közreadni. Szerk.

vallását — mondjuk vallásformáit — kétlették, ócsárolták, semmibe hajtották, nevetségessé tenni, vagy éppen elenyésztetni törekedtek. Az ilyeket az indusok násztikáknak (násztí = nincs), a görögök atheistáknak, az újabb kor euphonice „szabadgondolkodásuaknak“ nevezte. És különös az, hogy olykor csoportosan jelennek meg, még pedig rendszerint a társadalmak erkölcsileg ingadozó vagy éppen romlott időszakaiban. Igy Angliában a 17-ik százban Hobbes, Toland, Tindal, Mandeville, Bolingbroke; igy a 18-dikban az encyclopaedisták — Voltaire, Helvetius, Diderot, Holbach, Lamettrie; igy korunkban a positivisták, aztán Vogt, Moleschott, Büchner. Meg kell jegyeznünk, hogy a két utóbbi csoport az ő vallástámadó fegyvereit a természettudományok raktáraiból kölcsönzött lőporral töltögeti, a mi a közönség nagy része előtt kedvezőtlen világot vetett ama tudományokra. Vannak ugyan, a kik ezt a felfogást méltatlan gyanusitásnak, a bigottak rágalmának állitják és kimutatni törekednek, hogy a természettudományok jól értve — azaz a hogy ők értik és akarják értetni — nem vallás ellenesek. De a mi tény, csak tény; az árzseniknek — akár gyógyszernek használják, akár arra forditsák, hogy valakit láb alól eltegyenek vele — saját természete az, hogy halálos méreg és ha valaki gonosztettet követ el vele, a kiszolgáltatóját is felelősségre vonják. A ki hát a physikát és kímiát a vallások elleni küzdelemben fehérre akarja mosni, bizonyitsa bé, hogy Lamettrie vagy Büchner a tudomány állitmányait egy vagy másképpen meghiusitották, vagy logikaellenesen, jogtalan következtetéseket vontak belőlök. S mig ezt nem teszik, engedjék meg a természettudós urak, hogy — kutya van a kertben, vagy Hamlet szájával beszélve:

Something is rotten in the state of Denmark.

De, hogy közeledjünk felvett tárgyunkhoz, vegyük még szorosabban szemügyre a viszonyokat. A vallás irányában átalán véve két osztályt különböztetünk meg: a h i v ő k e t és a h i t e t l e n e k e t. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy mind a két kifejezés két értelmü, t. i. tágan és szorosan véve. Szoros értelmeikben csak a vallás felekezetek kebleiben élnek velök. A brahmanistának a brahmanista: hivő, a buddhista hitetlen. Mahomet vallója, a nem mohamedánust gyaurnak (practice: hitetlennek) nevezi, a római katholicus szemében a protestans, ezében akár anglicanus[1]), akár valamelyik nemü evange-

[1]) A magas egyház (high church) nem elégedett meg azzal, hogy tiltakozzék a hitetlen vagy éppen eretnek nevezet ellen, hanem egyenesen magát állitja hivőnek, valódi „katholicus“-nak s a római katholicus szerinte hivő lehet ugyan, de csak romlott (corrupt) hitü.

icus legyen, hitetlen az unitárius; emezt az oláh is, mielőtt a magyar származékokat az ő egyveleg nyelvéből kiküszöbölte, tăgădeunak (tagadónak) hivta. Én a tágabb értelemben veszem és azt, a ki akár valamelyik vallásfelekezet hive, akár csak az emberiségre nézve lényegesnek tartja a positiv vallás eszméjét, a hivők közzé számitom. Ellenben azt, a ki Voltaire elhirhedt parancsát: „el kell tiporni a gyalázatost!" (écrasez l'infâme!) helyesli, a kinek „positiv vallás" és „vakhit" (superstitio, Aberglaube) azon egy fogalmat jelölnek, hitetlennek nevezem.

Az utóbbiak közt ismét kell tennünk különbséget. Egyik fél az istenség — nem a dogmai, hanem az észszerü (rationalis) — eszméjét valódi fogalomnak ismeri, a másik az Istenről mint metaphysikai, természetfeletti lényről semmit sem akar tudni, s fogalmát képtelennek (absurdum) vagy legalább is emberi gondolkodástól elérhetetlennek, emberi elmétől megfoghatatatlannak állitja. Az elsőbb rovatba tartoznak a deisták, theisták, pantheisták, mysticusok, illuminatusok; a másodikba az atheisták, az agnosticusok és — bátran kimondhatom — az evolutionalisták.

Világos, hogy — a vallás neve alatt mindenesetre positiv, vagy is hittel kapcsolt vallást értve — a szűkebb értelemben vett hivők és a tágértelmü hitetlenek gondolkodásával az új vallás vagy „jövő vallása" eszméje összeférhetetlen. Hanem igenis meglelhetjük és a történelem tanubizonysága szerint meg is leljük a szokásos értelmü hitetlenek és tágértelmü hivők osztályában. Hiszen a reformatorok: Buddha, Krisztus, Luther, Zwingli, Kálvin, Wesley, Fox Gy., Socinus mindnyájan olyan — relativ hitetlenek; Böhm, Swedenborg, Weisshaupt (a német illuminatismus feje) az általános hivők közzé tartoztak.

És most, miután a tetties viszonyokkal tisztába jöttünk: kerítsünk széles, de annál biztosabb feneket a tárgyalandó eszmének, s puhatolódzunk, miképp létesül valami új dolog előállitása.

„Sócrates" — azt irja Cicero — „első volt, a ki a philosophiát leszállitotta az égből és meghonositotta a városokban, sőt a házakba is bévitte." Első ifjuságom óta sokat gondolkoztam arról, hogy mi lehetett az a Jákob-létra, a melyen az égbe s vissza járhatott a görög bölcs, hogy lehozhassa onnan a philosophiát? Végre sok-sok idő mulva, azt hiszem, megleltem a rejtély kulcsát a merész újitó másoktól feljegyezett beszélgetéseiben.

Az ő ideje előtti bölcsek és bölcsészek (σοφοι και σοφισται)

tanaikat magas és elvont eszmékkel s ezeknek megfelelő fellengős szavakkal vitatták és hirdették; holott Socrates, bár a legszellemibb tárgyakról való beszélgetéseiben a legközönségesebb, úgyszólva, kézzel fogható, mindenektől értett dolgok fogalmaiból indult ki. Igy pl. midőn barátja Kritón arra törekedett rábeszélni, hogy tömlöczéből kiszökvén, hiusitsa meg a halálos itéletet, ő legelsőbben is azt a kérdést tette fel, hogy „mit parancsol neki az erkölcsi törvény?“ A megvitatás bévezetéseül azt kérdé Kritóntól, hogy, „ha valaki a testét akarja edzeni és erősitni, akárkinek véleményére és tanácsára hajt-é, vagy csak az orvoséra és a gymnastica tanitóéjára? Másszor midőn Philébus és egy sophista ellen — a kik a gyönyörüséget állitották az élet végczéljának — vitatkozva a józanokosság követésében kereste a boldogság igazi forrását, azzal kezdette, hogy vizsgálják meg együtt, miféle nemei vannak a gyönyörüségnek s közülök melyeknek a megszerzésére kell törekednünk. A sophista erre fitymálólag azt mondja, hogy „a gyönyörűség csak gyönyörűség, azon egy fogalom, tehát különbség nincs s annál kevesbé van ellentét benne.“ És mit felel egyszerűen S.? Azt, hogy „a szin is csak szin, s azon egy fogalom, a mi nem gátolja, hogy a fehér és fekete különbözők, sőt ellenkezők ne legyenek.“

Legyen szabad hát nekem is egy mindennapi példára hivatkoznom, melynek neve a vallástól csak egy betüben különbözik, de értelmezése sokkal könnyebb és biztosabb: a varrásra.

Varrni annyit tesz, mint egy vagy több darab kelmét a széleivel összefoglalni az által, hogy fonalat öltögetnek át váltogatólag rajtuk. A varrómivelet anyagja: a kelme és a fonal; eszközei: tű és az ember keze. Az értelmezés feleslegesnek látszhatik, de majd ki fog tünni a szükséges volta. Addig pedig lássuk, hogy természetes ép eszmét képez-é ez a kifejezés: „új varrás,“ vagy „a jövő varrása“?

Ime, évek ezrei múltak el, melyek alatt, tudtunkra, senki sem álmodott erről az eszméről s nagyanyáink csak az imént értelmezett közönséges módját ismerték a varrásnak. A 18. száz végén ötlött eszébe egy s más gépésznek az a kérdés, vajjon nem lehetne-é az emberi kéz működését részben vagy egészben géppel hajtani végre? A feleletet reá megkisértették, de az eredmény nem volt kielégitő mindaddig, mig egy másik kérdés is nem járult hozzá, t. i. nem lehetne-é a tű szerkezetén változtatni? Megkisérték ezt is és rövid időn eléállott a tökéletesitett varrógép, mely ma már az egész világon el van terjedve és ezzel a jövő varrása.

Szintoly sokáig volt a világ megelégedve a helyváltoztatásban az emberi lábmozgatás helyettesitésére szárazon az igavonó-állatok, vizen az evezők és a szél segélyével; s hasonlóképp a 18. száz végén született a locomotiv s a hajói gőzgép, s velök „a jövő utazása“ eszméje.

Emelkedjünk feljebb s menjünk át az ipar teréről a tudomány felföldére. Ott van a kímia és ott van Lavoisier, a ki a korabeli — nem tudományt, hanem anyag- és setétben tapogatódzó kisértmény-halmazt átvevén, tudományt teremtett belőle, s nem hirdette, hanem valóban eléállitotta a j ö v ő k í m i á j á t, melynek továbbmivelői őt a mai napig is mesteröknek tekintik.

Nem szaporitom a példákat, hisz ezekből is eléggé kitünik, hogy csakugyan lettek értünkre is új és az élet szükségeire, kényelmére béfolyó dolgok, melyek feltalálásuk idején a jövőéi voltak, holott ma már a jelen birtokai. Azt is tanuljuk belőlük, hogy magában lehetséges dolognak, tehát új vallásnak is fellelése nem képtelen eszme és oly javaslat, melyet, mint mondani szokták, elvben elfogadhatni. Csak arra vagyunk már kiváncsiak, mi lesz a részletes megvitatás eredménye.

E végett vegyük számba a körülményeket, melyek között és a melyek béfolyásával születtek a példákul vett új dolgok és vizsgáljuk meg, fellelhetni-e őket vagy hozzájok hasonlókat egy „jövő vallása“ szerkesztésénél.

Azok, a kiknek elméjében az új varrás eszméje megfogant és lassanként tökélyesedett, Sainte Tamás, Thimonnier, Hunt, Howe, Singer, Wilson, teljesen ismerték a régi, mint mondám, több ezer éves varrás módját, — a mi, jegyezzük meg, mindig csak azon egy volt, — kelméit, eszközeit, előnyeit, hátrányait; tisztában voltak javitásai czéljával, t, i. szem és munka kimélésével, idő nyerésével; szóval: mindennel, a mi a vállalatuk sikerültét előre biztosithatta. Ne feledjük azt is, hogy abban a korban éltek, melyben a kézi ipar minden ágai segitségére divatossá lett a gépek szerkesztése, és ez, a különben szunynyadva maradó elmetehetségeket kifejtette és sarkalta.

Szint oly jól ismerte Lavoisier a kezébe és eszébe vett tárgynak, a kímiának minden szegelyukát; tudta és megcsinálta mindazt, a mit előtte Boyle, Boerhaave, Stahl, Black, Priestley, Scheele tudtak és megcsinálták; de m á s oldalról tekintette a tényeket, kiküszöbölte az álfogalmakat, megállitotta az elemek igazi fogalmát, a

savany és alj dualismusát, s igy, mondhatni, teremtette a jövő kímiáját, mely az ő keze alatt vált valódi tudománnyá.

Példáink valamint egyfelől érzékitik a feltalálás fogalmát és mutatják miképp jött létre egy s más dolog, a mi egykor csak a jövő feladata volt, másfelől némi biztatást is nyujt, hogy ilyes reménynyel a vallásra nézve is kecsegtethetjük magunkat.

És, a mint látszik, méltán, mert hiszen világos, hogy a most uralkodó vagy hajdan uralkodott vallások is valamikor újak voltak. Csakhogy valamint az előbb tárgyalt dolgokon, ugy ebben is arra a kérdésre kell megfelelnünk, hogy miképp alakultak, miképp jöttek létre a vallások különböző nemei. De éppen ez a különbféleség neheziti a feleletet. Mert nem csak hogy különböző időszakokban, a világnak különböző állapotában, különböző körülmények közt és módon eredtek a vallások, hanem némelyikök eredetét éppen ugy nem lehet kipuhatolni, mint a buzáét, vagy házi állatainkét; mind ezek az előidők homályába, sőt merő sötétségébe burkolvák. Nevezzük természetes vallásoknak. Közéjök tartozik a Fétisizmus, mely röviden mondva abban áll, hogy egy, ki tudja hol, hogy és mikor felkapott tárgynak, szikladarabnak, meteorkőnek, faragványnak, növényrésznek, állattagnak bűbájos vagy éppen isteni erőt tulajdonit s jót vagy roszat vár tőle a bajtól félő vagy maga erejében nem bizó ember. Közéjök az ősöknek az imádásig fokozódó tisztelete. Közéjök a természeti jelenségek istenitése és allegorizálása, mely Európában a görög, római s német mythologiára, Ázsiában a brahmanokéra s az alaktalan samánizmusra (bűvösök erejével előállitható jó és rosz lelkek imádására) fejlődött ki. Mindezekben sem példát, sem utasitást új vallás szerkesztésére nem lelünk. Itt az eljárást, a működést az — akár vaknak akár bölcsnek hitt — természet magának tartotta fenn, ez az ő eleusiniai titka.

Próbáljunk szerencsét egy másik osztályban: a kijelentett (revelált) vallásokéban. Sietek megmondani, hogy a kijelentett szót nem a keresztény theologia szűk és kirekesztő értelmében veszem. Minden vallást, ha eredetét hátrafelé nyomozva egy történelmileg megállapitható egyénre találunk, kijelentett-nek nevezek. Ezek közt ismét meg kell különböztetnünk azokat, a melyek valamelyik természetes vallás kebelében és azokat a melyek más már kijelentettében keletkeztek. Első rendbelit köztudat szerint csak hármat ismerünk, t. i. a Mosaismust (melyet helyesebben neveznénk Ábrahámismusnak), Christianismust és Mahomedanismust. A mi nétalán negyedik volna, u. m. a „Confucius“ ugynevezett „vallása“, ezt a nevet szorosan véve

nem igényelheti, a minél fogva csak a három elsőt veszem tekintetbe, melyekben mindjárt két fővonás tünik szemünkbe. Egyik az, hogy egy és személyes és versenytársat nem tűrő istenség fogalmára vannak alapitva. A másik, hogy alapitóik vagy szerzőik attól az istenségtől sugallottaknak vallották magokat.. Ábrahám és Mózes egyenes közlekedésben voltak vele; Mahomednél Gábriel angyal vala a közbenjáró; Jézusnak idevágó számos mondatai közül elég egyet idéznem: „Én vagyok, a ki bizonyságot teszek magam felől és bizonyságot teszen felőlem, a ki engem küldött, az Atya.“ (Ján. év.VIII. 18.)

Látni való már, hogy egy új vallás szerkesztésében sem egyik, sem másik feltételnek eleget nem tehetni. Az elsőnek nem; mert hiszen a szerkesztendő vallásban, hogy „új“ legyen, vagy egynél több istenséget kellene felállitani s igy a polytheismusra térni vissza, vagy „személytelen istenséget tűzni ki tiszteletünk, imádásunk tárgyául.“ Az elsőbb alternativa nem érdemli, hogy tovább szóljak róla — Schiller „Görögország istenei“ mint költemény is elvesztette hitelét. De az utóbbi nem csak lehetőség, hanem tény is. Megpróbálkozott vele a positivus Comte, a „humanitas“ ködfátyolképét akarván ültetni a személyes istennek szerinte megürült trónjára. Meg az agnosticus Herbert Spencer, a ki egy ismeretlen, megfoghatatlan eszmét helyez nem tudja hová s azzal akarja a valódi fogalmat pótolni. Szükségtelen mondani, hogy egyik törekvés sem sikerült; és elég arra hivatkoznom, hogy: „az ő gyümölcsökről ismeritek meg őket“. (Mát. VII. 20.)

A mi az új vallás második feltételét, az inspiratiót illeti, volt idő, a mikor csak „a maga hazájában nem volt kedves a próféta“, de általában a világon fogékonyabb volt az elme és a képzelődés a mai nap természetfelettieknek nevezett, de akkor természeteseknek tartott eszmék irányában. De bizony „nem ugy van most, mint volt régen“; az égen azon[2]) nap süt, de a földön az elméket valahogy másképp világitja. Tekintsük csak egy kissé részletesebben. A mely epochákban amaz új vallást hirdetők — mint mondám, természeti vallások közepette — megjelentek, a buzgóság a régi vallás iránt hanyatló vagy éppen meghült állapotban volt. Sakuntalában a vezeklő brahman Kanva mellett ott van a komikus szerepet játszó brahman Mádhava. Málavikágnimitrában a buddhista parivrádzsiká tekintélyes személy, holott a brahman Vidúsakah csak olyan udvari

---

[2]) „Azon“ = idem, derselbe, le même; „az a“ = is, ille, der, ceci, ce-la.

bolond forma. Jézus a legfanátikusabb farizeusokkal és saducceusokkal sans gêne gúnyolódik; Lucianus pogány létére magát az egész Olympust teszi nevetségessé másfél száz évvel Kr. után, de ugyanannyival Constantinus előtt. Azt is méltó megemliteni, hogy a missionariusok sergeinek legtöbb hóditásokat a természetes és legkevesebbet a kijelentett vallásuak közt sikerül tenni. Mindezeknél fogva látni való, hogy a próféta tekintélye és hatása ma megforditott viszonyban van, mint régen. Kis körben tért foglal olykor igenis, mint a Pseudomessiasok, Mahdik, a Quakerek, Shakerek, Mormonok példája mutatja; de az emberiség legnagyobb része csak fitymálja a modern prófétát. Ellenben a kijelentett vallások hiveiről nem mondhatni, hogy apadnának. Az angol egyház Australiával, Uj-Zeelanddal gyarapodik; Francziaországban az anticlericalis hadjárat, a Németbirodalomban a Kulturkampf kimenetele még kétséges és az evolutionalisták boszankodva hunyják be szemöket, hogy ne lássák a templomba járók sokaságát.

Vajjon van-é biztató kilátásuk egy új vallás javaslóinak, az eddig mondottak megfontolása után? No, de míg meglelhetnők a döntő feleletet, van még egy kis eligazitni való dolgunk. Szólanunk kell t. i. a kijelentett vallások kebelében támadott felekezetekről. Alapitóik, vagy mint próféták, vagy mint reformatorok jelennek meg a történelemben; olykor egyesül is a két szerep. Elég lesz czélunkra, ha a fő neveket emlitem: Fox György, Lee Anna, Smith József, Arius, Luther, Kálvin, a Socinusok, a Wesley-testvérek. A prófétákról körülbelöl megmondtam a mondani valót, a többiekről pedig elég anynyit emlitnem, hogy működésük nem új vallás szerkesztését, hanem annak, a melynek honosai voltak, megtisztitását és egy ősiebbnek, melyet megrontottnak hirdettek, helyreállitását czélozták és kisebb-nagyobb mértékben és terjedelemben boldogultak is vele. Ezzel ki van mondva a mi feladatunkhoz való viszonyuk is.

Igy kihallgatva a történelem szavát, lépjünk az elmélet terére, miután már az odavezető útat kezdeties példákkal megegyengettük.

Láttuk, hogy annak, a ki a jövő varrását, annak, a ki a jövő fuvarozását, meg a ki a jövő kímiáját állitotta elé, csak egyetlenegy tárgyat kellett szemügyre venni; láttuk, hogy mindenki a magáét minden tekintetben derekasan ismerte. Láttuk, hogy egyik is ama tárgyak közzül elavulás, hanyatlás vagy éppen használhatatlanság állapotában nem volt. Mindeniknök megtette a maga szolgálatát az akkori szükségekhez képest. Szóval, a varrást, fuvarozást (hajózást), a kímiát csak tökélyesitni, még pedig, vegyük jól eszünkbe, gyara-

pitólag (positive) kellett tökélyesitni: azaz oly tulajdonságokat adni, vagy eszközölni, melyek azelőtt nekik vagy éppen nem, vagy kevés mértékben voltak meg. Igy a varrásnak, a járműveknek gyorsaságot és kényelmet, a kímiának uj tények és fogások sokaságát, józan elméletet, rendszert.

A tökélyesitésnek ezt a nemét jól meg kell különböztetni a (negativ) apasztó félétől, a milyennel pl. a spiritust tökélyesitik az által, hogy a vizet elvonják tőle, vagy a buzát azzal, hogy megmentik a szalmától, a polyvától, az idegen magvaktól.

Lássuk már, felleljük-é ezeket a kellékeket egy követelt új vallás alkotásánál avagy csak alakitásánál?

Első volt a helyettesitendő vagy tökélyesitendő tárgy egysége és első tekintetre világos, hogy az új vallás szerkesztője műhelyében nem egy, hanem számos vallás várja a tökélyesitést. Nemcsak számos, hanem oly különbféle is, hogy a legfigyelmesebb, legleleményesebb inductio is alig birja belőlük kihozni a vallás igazi fogalmát. Hiszen valamennyi értelmezése mindcsak kisértmény tárgya, és egy teljes és szabatos ellenmondás nélkül elfogadott, előttem legalább, tudva nincs. Az első kellék megnyerésére tehát más mód nem lenne, hanem választani egyet a sok közzül. Ám de a válogatásra ismeret, teljes ismeret kell: a sok vallás mindenikét pedig szellemében, tartalmában, az ezt vallók gondolkodására, cselekvésére való hatásában átalán és részletesen megismerni oly feladat, melyre olvasás nemcsak nem elég, hanem tévesztő is lehet; tapasztalásból való megszerzésére egy emberi élet, bőséges alkalom és felfogó ész kivántatik. És ezekkel is csak egyet vagy kettőt ismerhetni meg; de hát a többi hol marad? S van-e egy, legalább a tudományban hitványabb, hogy ne mondjam veszélyesebb eljárás, mint a hiányos inductio? — Mindent összevéve tehát az az ellenmondhatatlan következtetés, hogy az új vallás szerkesztésére nézve az első feltétel: a tárgy egysége, hiányzik. És hiányzik ezzel együtt, mit nem szükség tovább kimutatni, a derekas ismeret és végelemzésben elesik a positiv tökélyesithetés is.

A végtanulság az, hogy a közéletből vett és számtalanul szaporitható példáink teljességgel nem nyujtanak reményt arra, hogy sikerüljön akárkinek is egy „jövő vallása“ programmját azon módon eléállitani. Csak az még a kérdés, nincsenek-é más módok a czél elérésére vagy csupán megközelitésére? És azt felelem, hogy igenis vannak: számszerint ketten. Egyik a prófétaság, másik a negativ tökélyesités, vagyis a vallástisztitás.

Próféta-szerepet — azt hiszem, nem kell bizonyitgatnom — józanul, higgadtan gondolkodó becsületes ember nem vállal magára. Egyfelől: Propheta non fit, sed nascitur; másfelől meg van irva Máté évangeliuma 7. r. 15. versében: „Attendite a falsis prophetis“, azaz: óvakodjatok a hamis prófétáktól.“

Avagy merne-é valaki eléállani ma és hitelre számitani olyas valamivel, a milyent pl. Jérémiásnál (I. 7. és 9.): „És monda az Úr nékem . . . . És kinyújtá az Úr az ő kezét és illeté a számat, és monda az Úr nékem: Imé az én igéimet a te szádba adtam“, olvasunk?

Egészen másképpen van a dolog a vallástisztitókkal. Ilyeneknek számos példáját emlitettem már a történelemből, sőt akadt némelyik csaknem szemünk láttára. Hiszen Buddha, Jézus, Mohamed is nemcsak próféták, hanem vallástisztitók is voltak egyszersmind és azok mindnyájan az ugynevezett reformatorok.

Ez a neme egy új vallás alakitásának tehát megengedhető és végrehajtható most is. Hanem ennél tovább menni, vagy olyast javasolni nem mernék, sőt nem is akarnék, mert kétséges kimenetü, kényes, mi több, veszélylyel járó vállalatnak tartom. Mindenesetre sok a meghányni való, mielőtt beléfogna akárki.

Feltéve, hogy elmélkedésünkben csak a keresztény felekezetekre — bocsánat, de mindenikre kivétel nélkül értem — szoritkozunk, mindjárt első kérdés az, hogy melyikök vallástanát vessük a tisztitás müvelete alá?

„Kétségkivül a létezők közzül legtisztábbat“, mondaná valaki. De biz' a szerintem olyan volna, mint az a falusi gazdasszony, — a mostani városiak nem bibelődnek oly prózaikus dologgal, a kenyérsütéssel, — a ki azt a búzát rostáltatná meg, a melyet a cséplőgép már megtisztitott. „Lehet azt is szemelni“, mondja közbeszóló. Lehet biz' azt, meg is próbálta az unitárius Parker, de az ő vallása nem lett a „jövőé“.

Jobb lenne tehát a rostálatlan, vagy félig rostált gabonát, azaz vallástant venni működésünk anyagáúl, ha csakugyan minden áron tisztitni akarunk. Hanem itt mindjárt az a második fontos kérdés tolakodik elő, hogy mitől kell tisztitni? És ezzel együtt jár szorosan az a harmadik, hogy minő elvből indúl ki működésében a reformator?

Lám Huss, Wicleff, Luther, Kalvin, VIII. Henrik, az Anglikánusok, Presbiterianusok, unitáriusok mindnyájan a róm. katholicus vallást tisztogatták és mily különböző lett az illető rostákban maradt buza!

Ám de a mostani reformatoroknak az mind nem elég tiszta – – a világért sem! Lássuk hát, mit néznek ők vad magnak. Néznek főképp hármat: a kijelentés, a természet felettiség és a személyes istenség eszméit.

Ha valakire és valamire, bizony az ily tisztitókra illik az a német közmondás, mely szerint „a gyermeket is kidobják a fürdőlével együtt a teknőből". Bármily felületes ismeretünk legyen is a ma uralkodó három fővallásról, tudunk bizonyosan annyit, hogy ama három eszme mindenikben, mint lényeges, alkotó rész megvan és csak bennök van meg. Nem feledem én, hogy az elsőben — a kijelentésben — a költők is osztoznak; de hallgatóim se feledjék, hogy a civilisatio hajnalában a költő és próféta, mint Phosphoros és Hesperus, azon egy „esthajnal" csillag. Vessünk egy-egy futó pillantást minden jellemvonásra.

„A terjedelmes állomány (substantia = anyag) az, a mi valóban létez Nem terjedelmes lények léte, ámulás (illusio). Az állományon kivül semmi sincs. A terjedelem (extensio, Raum) és az erő az állomány tulajdonságai. Az állomány örökkévaló és elenyészhetetlen; tehát az anyag és erők is azok. Az állomány részei az erők hatása alatt különbféle kapcsolatokban jelennek meg s ebből áll a világ folyása. Az állomány az ő erőivel az örökösen okozó (efficiens, wirkend) lény, a mely a jelenség különbféle alakjaiban nyilvánul. A jelenségalakok mulandók, az állomány és a jelenségekben rejlő erők örökkévalók. — A gondolkodó ember is egyik jelenség-alakja az állománynak: az egyéni gondolkodás (az öntudat) s minden úgynevezett lélektani jelenségek csak az állomány változó alakjai".

Ez csak nagyjában vázolva, a Spinoza philosophiája s az a mindent magába foglaló állomány az ő „istene", a miért is rendszerét **pantheismusnak** nevezik.

Én pedig, hogy mindenfelé igazat tegyek, (lehetvén és levén, másféle is, imezt „anyagi pantheismus (panhylotheismus) névvel különböztetem meg, de nem teszem vita tárgyává, hanem csak azt jegyzem meg, hogy a „modern" philosophusok nagyobb része, mindenek felett az evolutionisták, az itt vázolt rendszer hivei, és hogy ők a „kijelentés"-nek megátalkodott ellenségei. Hogy mi okon? nem birom megfogni. Mert ha az állománynak, a pantheosnak külön részei kapcsolataikkal s egymásra hatásukkal egyéni öntudatot állithatnak elé, valamennyiök összes működése, hogy ne hozhatna létre a nagy mindenségben átalános öntudatot? Minden esetre, akár eredeti, akár származott öntudatot tegyünk fel, a nagy mindenség működése közlekedésben van a részek vagy egyesek működésével,

kisebb-nagyobb mértékben, közbevetetten vagy éppen közetlenül. Ugy, hogy csak az istenség teljes tagadásával lehet a kijelentést tagadni.[4])

Nem kisebb ellenmondásban vannak maguk-magukkal a naturalista philosophusok a „supranaturalismus“ ügyében, midőn egyfelől azt, hogy egy szellemi hatalom a természet törvényét megszeghesse, a legostobább képtelenségnek kiáltják ki; másfelől az embernek a természet felett csaknem határtalan uralkodást tulajdonitnak. Nem czáfolat arra, hogy csak magukat a természet törvényeit alkalmazzák e vagy ama czélokra. Mert ha ki valami másnál hatalmasabb, nem kérdés, hogy minélfogva? Tehát átalában, a ki a természeti erőket ugy használja, a mint a természet magára nem használta, az rendelkezik velök, tehát a természet felett van. És még inkább felette van egy az embernél magasabb, hatalmasabb lény és ismét egy ilyet, vagy mondjuk, az istenséget kell megtagadnia annak, a ki a természetfelettiséget a babonával összevétve, képtelenségnek állitja. Nincs biz' ebben az eszmében: „természet ura“, sem képtelenség, sem nevetség: de van ám az Epikurus dőzsölő gondatlan isteneiében. Van a Spinoza öntudatlan, érzéketlen mindenségében, melylyel őtet posthumus tanitványai az atheismus vádja alól

---

[4]) Halljuk, mit mond erről a tárgyról egy legújabb korbeli philosophus: „Kijelentésnek (Offenbarung, revelatio, inspiratio) nevezik az Istentől eredő leleplezését az igaznak, jónak és szépnek. Kurtalátásu egyoldaluság az, hogy némelyek (mondhatni oly sokan), tagadnak egy ily isteni önnyilvánitást (Selbstoffenbarung). Mert az Isten kijelenti magát részint külsőleg a természetben és történelemben, részint bensőleg az észben és lelkiismeretben. Kijelenti magát minden embernek, oly mértékben, a hogy őt felfogni birja: legdicsőbben azoknak, a kik legfogékonyabbak iránta: azokat Ő inspirálja (azaz lelkesíti) és alkalmassá teszi annak, a mi isteni, igazán csudálatos felfogására és eléadására. Azért hivják őket prófétáknak, azaz Isten-hirdetőknek. Szűkebb értelemben az erkölcs-vallási uradalomra vonatkozik a kijelentés, tágabban az isteni öntanuskodás minden uradalmára, tehát művészetre, tudományra, nevelésre, kormányzásra stb. is. Már Cicero mondja: „Nullus poeta sine afflatu divino (isteni lelkesedés nélkül senki sem költő).“ (Ide vonhatni Ovidius gyönyörü verseit:

Facta canam: sed erunt qui me finxisse loquantur;
Nullaque mortali numina visa putent.
Est Deus in nobis: agitante calescimus illo;
Impetus hic sacrae semina mentis habet.
Fas mihi praecipue vultus vidisse Deorum;
Vel quia sum Vates vel quia sacra cano.
Fast. VI. 5. sqb.)

„és igaza van a Bibliának, midőn művészi, harczias és philosophiai működések forrását Istenben kerestetí“. (Kirchner Wörterbuch philos. Grundbegriffe. Art. Offenbarung.)

felmenteni igyekeznek. Van a modern tudomány vitézei natura naturansában, a „természet“ puszta fogalmában, melyet sem anyagi, sem szellemi képbe öltöztetni nem lehet, a mely bizony cselekvény cselekvő nélkül, a milyen pl. a Darwin „natural selection“-je és „struggle for existence“-e, a milyenekkel nem mert volna eléállani egy középkorbeli scholasticus a többiek kaczajja nélkül.[5])

Mindezek helyett hát helyesebb lesz megengednünk, hogy a természet ura a természet törvényeit — melyeket valakinek adni, hozni, szerkeszteni kellett és csak Ő szerkeszthetett — jobban ismeri és hatalmasabban birja kezelni — ha szabad ezzel a metaphorával élnem — mint a „tudomány“ jelen képviselőinek bármely válogatott serege.

Ne bántsuk a supranaturalismust!

Az elmondottak után alig tartom szükségesnek védni s a tisztogatás elől óvni a „személyes Isten“ eszméjét, és csak két pontra szoritkozom. Az első az, hogy a személyiséget Istentől, mint öntudatos valóságtól — ha tetszik lénytől — megtagadni józanúl nem lehet. Második, hogy megtámadóinak csak egy félreértés adhat fegyvert a kezébe: t. i. ha a személyiség fogalmát csak az emberi egyéniséggel korlátolt értelemben vennők. Mindenik alternativa ellen tiltakozom.

Lássuk csak a megtagadás eredményeit.

Egy „jövő vallása“ tervezője imigy nyilatkozik: „Már azt csak nem lehet elvitatni, hogy az a képzelet (Vorstellung), mely szerint az emberiség sorsát egy jóságos Isten vezérli, hogy ő azokat, a kik reá feltekintenek és neki könyörögnek, szorultságukban segitséget nyújt, azokat, a kik benne reménylenek és bíznak, gyámolitja, a szív sebeibe balzsamot csepegtet, az elsatnyult lelkületnek új erőt ád és a reménynyel oly virágokat hajtat, melyeknek illata és tekintete a lelket még abban az esetben is, ha gyümölcstermésig nem jutnak, megnyugtatja.“ Igenis, éppen ezt várjuk a vallástól. Úgy de az egy személyes Isten megtagadásával azt mindazon áldásaitól megfoszta-

[5]) Bámulatos, hogy ebben a magasra fejlett értelmiséggel dicsekedő korban az idézett kifejezésekben rejlő képtelenséget, melyhez a másodikban még az is járul, hogy „küzdelmet“ tulajdonit egy oly valaminek, vagy inkább semminek, a mi még nem létez, nem akarta észrevenni még senki se. Sőt a tudomány utóbbi phasisában sibbolethé és abracadábrává váltak: oly bűvös kulcscsá, mely a physica és physiologia minden titkait feltárja, minden problemáját megoldja előttünk. Igazabb elnevezésök volna az idéztem német bölcselkedőnek ime szólama: „blinde Ideenassociation“ (vakoskodó és vaktában való társulása az észméknek).

nók, és akármit beszéljen is az éppen most idézett szerző, a Spinozai monismus azért a veszteségért kárpótlást nem nyújt.

Én pedig, miután azoknak, kiknek nétalán egy uj vallás szerkesztésén járna az eszök, semmi reményt a sikerülésre nem nyújtottam; azoknak pedig, kik csak tisztogatni akarnának, inkább óvatosságra intéssel, sem mint biztatással kivántam szolgálni, feladatomnak főbb részét megoldottnak tartom és még csak arra a kérdésre kérek figyelmet, vajjon nem jobb volna-é bármi módon készitendő új vallás helyett a meglevők közt nézni szét és azt dönteni el, melyiköknek van legtöbb kilátása, hogy legnagyobb tért foglaljon jövőre az emberiségben?

Távol legyen az a merészség tőlem, hogy el akarjam dönteni; de gyanitást nyilvánitani nem ellenkezik a szerénységgel. Én hát azt vélem, hogy az a vallás tarthat leginkább számot a mivelt világ kedvezésére, a mely az átalános keresztyénységben gyökerezve ez idő szerint legtisztitottabb, de az előbb felsorolt és más rokon kellékeket nemcsak ki nem küszöbölte, hanem keblében melengeti és ápolja: az unitárismus, vagy mondjuk nevén: az unitáriusok vallása.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

A VASÁRNAP MEGÜNNEPLÉSÉRŐL.

Vannak oly dolgok, melyeknek üdvös és hasznos volta felől senki sem táplál kétséget magában: de a melyeknek átvitele az életbe mégis csaknem legyőzhetetlen akadályokba ütközik. A mult évben Németország napi kérdései és érdekharczai között egy olyan dolog vonta magára a közönség figyelmét, mely felől az egészségtan már régen tiszta és érthető tant állitott az emberiség szeme elébe. A terhelő munka után megfelelő nyugalomra van szükség. S minél nagyobb a munka, annál nagyobbnak, hosszabb idejünek kell lenni a nyugalomnak is. Az erőnek, a munkáló tehetségnek pótló tartalékról kell hogy gondoskodjék. Ez az élet tantétele. Ezt látjuk a nagyitó üveg alatt szemlélhető legvékonyabb vér-eren, mely összehuzódó erejét csak bizonyos ideig tarthatja meg s azután elernyed, de egy bizonyos idő mulva ismét ugy működik, miként előbb; ezt látjuk a tulterhelt gyermekeknél is, kik lehetnek bármily szorgalmasak, de ha nem tartanánk szünetet: figyelem, szorgalom, szóval minden elernyed. A testnek és léleknek nyugalomra van szüksége, különben kifárad. Az egészségtan nyugalmat kiván, annyi nyugalmat, a menynyi elégséges lesz arra, hogy a munkában elhasznált erély ujból kipótoltassék. S ezért az egészségtan is kivánja a vasárnap megünneplését. A vasárnapok megülése felett két irányban foly a vita, t. i. egyházi és egészségtani irányban, melyek csak abban az egyben közelednek egymáshoz, hogy a szükséges kivételeket mindkettő elismeri s minden hivatásnak ugy egyéni, mint természetes szabadságát biztositani igyekszik. Az egészségtant, hogy e térre is kiterjeszti figyelmét, tolakodással vádolni nem lehet, mert hisz a kérdésnek megvan ez az oldala is; s különben is a másikat is törekszik elősegiteni. S minthogy a vasárnap megünneplésének kérdése nálunk is többször felmerült s iparunk előhaladásával mindinkább égető kérdéssé fog válni: szedjük össze azt, mi Németországban a dolognak ellene áll, mert annak mi is hasznát vehetjük.

Minden üzletnemek között a kenyérsütők leginkább megérdemelnék, hogy munkájok vasárnap szüneteljen. De a népnek a szügség-

letét ki kell elégiteni. Vendéglőkben és restauratiókban a vasárnap a legterhesebb munka-nap; és hogyha az ide és tova hajhászott pinczérnek fénymázos czipőjén a vér átcsorogna is, még akkor sem remélhetni, hogy nyugalomban hagyják! Ki gondol továbbá arra, hogy az orvosok, gyógyszerészek és szülésznők vasárnap nyugodni szeretnének? Vajjon ezen a napon a rendőrt, vasuti, posta- és távirda-hivatalnokot, vagy éppen a katonákat is lehetne-e nyugalomban hagyni? A valódi tudós valóban nyugszik vasárnapon, mert ilyenkor háboritatlanul végzi munkáját. De gondoljunk a hirlapokra. Melyik olvasó gondol arra, hogy a kiadó, szerkesztő, szedő, corrector, nyomdász, az összehajtogató és a kihordónak is nyugalomra volna szüksége? — Egyik sem. E rövid vázlata a fentebbi dolgoknak könnyen meggyőz minket arról, hogy a vasárnapot megünnepelni senkinek sincs ellenére, sőt ez eszme iránt minden foglalkozásban jóindulattal viseltelnek. Ebben az értelemben felelt a német hadügyministera Generalis Synodus felszólitására a mult évben, t. i. gyakorlati menetek, ellenőrző szemlék vasárnapokon nem tartatnak, csakis kivételes körülmények között. A kereskedelmi ministerium felelete is ilyennemü volt. Ő azt emelte ki, hogy a marhavásárok éppen azért nem tartatnak hétfő napon, mert ezekre olyan előkészületek szükségesek, melyek csakis az előtte való vasárnapokon intéztethetnek el; egyébiránt a helyi körülmények néha minden tekintetben kényszeritőleg lépnek fel és ilyenkor kényszeritő intézkedések soha sem oldhatták meg a nehézségeket. Különben hivatkozott az ipartörvény szigoru szabályaira, melyekben igen nagy gond van a munkaidő szabályozására forditva.

A vasárnapi munkaszünet ellen azonban Németországban több osztály nyilatkozott. Az iparosoknak központi küldöttjei a mult év október 6-án Kölnben kimondották, hogy a vasárnapi munkálkodás okvetetlenül szükséges, mert az iparnak sajátságos üzése technikai okokból is megszakitást nem türhet. A szükségletek szaporasága a készitmények sokaságát igényli. Azonban egyes esetekben a helyi rendőrség mindig tehet kivételeket: általános szabályt pedig felállitani nem lehet. Ez ellen azt szokták felhozni, hogy a vasárnapi munkálkodás éppen nem kikerülhetetlenül szükséges, mert nem minden az ipar érdekében és előmeneteléért történik, és sok dolog visszavihető az iparosok kapzsiságára, és igy általában jobban teszi bárki, ha elfogadja a vasárnapi munkaszünetet; mert hiszen ha magára a munkára gondolunk, munkálni ugy is lehet, hogy ha az ember nem csak az izmait munkáltatja, hanem az eszét; igy lehet a

vasárnapi nyugalmat arra használni, hogy az ember az elkészitett munkát tisztogassa, osztályozza, megbecsülje, vagy összepakolja stb. stb. vagy éppen a hol technikai nehézségek miatt a munkát félbe nem lehet hagyni, ottan a munkás vasárnap kapjon felemelt munkabért. A nagyobb iparágaknál el lehetne fogadni azt a szabályt, hogy vasárnap ne legyen munka, de akkor munkabért sem kell követelni. Kisebb iparosoknál ha vasárnapi munkálkodás csak azért üzetnék, hogy általa több anyag gyártassék és több készlet halmoztassék fel, az ilyen irány nem igazolja a vasárnapi munkálkodást. A meiningeni kereskedelmi és iparkamara határozottan ellene nyilatkozott annak, hogy a vasárnapi munkálkodást valamely különös törvénynyel korlátozzák, mert hiszen a szokásos helyi rendőri felügyelet azt ugy is eléggé szabályozza. A berlini kereskedők és iparosok társulata kimutatta azt, hogy a vasárnapi munkaszünetet a kisebb kereskedőknél azért sem lehet megtartani, mert ezek között a vetélkedési vágy éppen olyan nagy, mint a kereskedés és ipar között az összefüggés, és egy általános vasárnapi munkaszűnet kárára van kereskedőnek, iparosnak; de mindenek felett alkalmatlan a fogyasztó közönségnek. A vasárnapi nyugalom vagy mondjuk munkaszünet, a nagy kereskedőkre nézve nem járna semmi hátránynyal; mert hiszen a magdeburgi kereskedő-társulat kimondotta azt, hogy a nagykereskedők árudájában a szolgáló személyzet nincs is annyira igénybe véve, hogy vasárnap ki ne pihenhetné magát. Azonban ez lehet a magdeburgi tulajdonosoknak a véleménye, de más szempontból kell ezek munkásaival szemben a dolgot felfogni; mert ez az egész világon ugy van, hogy vasárnap is 8 órakor a segédeknek ugy mint a tanulóknak meg kell az üzletben jelenniök, nem csak éppen arra a czélra, hogy ott dolgozzanak, hanem a végett is, hogy lássák, hogy gazdájok, miként társalog vendégeivel, vagy éppen a napi ujságot olvassa, a segédek pedig délbe eltávozhatnak: de a tanulók már annyi mindenféle munkával, főképpen az ide és oda küldözgetéssel vannak megbizva, hogy a valódi nyugalom csak is vasárnap 6 órakor kezdődik, vagy még ekkor sem. A tulajdonosok az ilyen dologért tett szemrehányásokra azt szokták felelni, hogy nekik sem volt ifjabb korokban jobb dolgok. Tehát a felvilágosodástól és szabad-elvüségtől e tekintetben sokat nem várhatunk. Törvényeknek kell e dolgot is szabályozni. Németországban munkás védegyletek alakultak, és ezek a hatóságokhoz azzal a kérelemmel fordultak, hogy vasárnapokon és más napokon is a segédek és tanulók munkaideje hat óránál több ne legyen.

E kérelemnek nem volt semmi sikere; mert éppen az államkanczellár a legnagyobb ellensége annak, hogy a vasárnapi munka törvény által szabályoztassék, tehát az egész agitátiónak nem maradt más út nyitva, mint az, hogy a közönség folytonosan tiltakozzék és kivánja a vasárnapot, mint nyugalmi napot; mert hiszen a törvénynek van elegendő befolyása arra, hogy a munka erő pazarlását megakadályozhassa; de éppen ugy meg lehet azt is kivánni a törvénytől, hogy emberiesebb nézetből tekintse az ifjú munkások testi és szellemi egészségét; mert nem kell elfelejteni, hogy nem szükség a vasárnapot csak oknélküli hivalkodó sétálgatással tölteni, lehet akkor olvasni, tanulni és más ebhez hasonló szellemi foglalkozást gyakorolni. Az osnabrücki kereskedelmi kamara a vasárnapi munkaszünet ellen nyilatkozott, mig a Rajna és Wéstphaliai ipar és kereskedelmi védő egyesület kiemelte, hogy a vasárnapi munkálkodásban a tultermelésre vezető kapzsiságot látja, de azt nem tartaná helyesnek, hogy törvény tiltsa meg vasárnap a munkálkodást. Badenben a láhri iparkamara a helyi intézkedéseket egészen elegendőknek hiszi. A német nép-gazdasági egyesület egyhangulag e három határozatot hozta: A munkaidő kevesbittessék addig a határig, a meddig az ipart nem hátráltatja; mert e tekintetben idő és körülmények haladást igényelnek. Tagadhatatlan, hogy némely iparágakban a munkaidő igen nagy; de törvény által ezt a munkaidőt is egyaránt megszabni nem lehet, mert ennek a meghatározása és a munkabér meghatározása szorossan összefügg egymással. Általában a tapasztalatok mindenütt azt mutatják, hogy a nagyobb iparosok határozottan a vasárnapi munka ellen nyilatkoztak; de a hol a kereskedőknek az iparosokra befolyásuk van, ottan a vasárrapnak mint nyugalmi napnak nem igen van sok barátja. Még a német lenipar egyesület is úgy nyilatkozott, hogy a vasárnapot egészen megünnepelni nem lehet; mert ezen iparágnál a gépeket és gyári-lentelepeket tisztogatni és rendbe hozni vasárnap is szükséges, különben a fonalak elromlanak, mivel ezeket a vegyi hatásoknak csak bizonyos ideig lehet és szabad kitenni. És hogy ha ezt elhanyagolná az ember, akkor ez iparág rendkivül sok veszteségnek volna kitéve. Evel szembe nagyon különösen hangzik a textil iparosok véleménye, kik azt állítják, hogy a szövésnél és fonásnál a vasárnap ünneplése semmi hátránynyal nem járna. — Mennyire különböző nézettel tárgyalják az iparosok a vasárnapi munka-szünetet, erre a legjellemzőbb az az értekezlet, melyben a mult év september havában a berlini rendőrség elnöki hivatalának főnöke, a munkaadók és munkások főbbjeivel

tárgyalt. A sütő legények azt kivánták, hogy vasárnapi munkájuk éjjeli 12 órától terjedjen reggeli 8 óráig. A mestereknek ez ellen nem volt kifogásuk, különösen akkor, ha azzal a publicum megelégszik és lemond arról a kivánalomról, hogy ezen a napon nem fog friss süteményt enni, a mit bizony bajos elhinni; mert akad a nagyközönség között is elég, ki készebb lesz maga süteményt késziteni, és igy az általános munkaszünet illusoriussá válnék.

Ugyan ezen év september 7-dikén a szappanosok, bőrkészítők, mintázók, porczellán, üveg, dohánygyárosok, hentesek stb. gyüléseztek ebben az ügyben; és ezek a határozatban szerencsésebbek is voltak, azt a resolutiót hozván, hogy egyes technikai kivitelektől és nehézségektől eltekintve, sem a munkabért, sem pedig az iparokat a vasárnapi munka-szünet nem fogja csonkitani, mivel ezen iparágaknál a vasárnapi és ünnepnapi munka ugy sem sokat ér.

Kevésbbé megegyező volt ezután nehány nap múlva a vendéglősök, pinczérek, kertészek, bérkocsisok és bérkocsi tulajdonosok gyülése. Különösen a vendéglősök és ezekkel együtt a pinczérek bebizonyitották, hogy a vasárnapi munka, ha törvény utján betiltatik, iparukat egészen tönkre fogná tenni. A kertészeket szintén érzékenyen sújtaná a vasárnapi munka-szünet. A vendéglősök legfentebb annyit tehetnek, hogy pinczéreiket minden második vasárnapon a munkától felmenthetik. — A bérkocsisok legfentebb félvasárnapi nyúgalmat adhatnak szolgálattevő embereiknek. — Ezután következett a szabók, szőcsök, fehérbőr cserzők, czipészek, kesztyűsök, kalaposak, kötélverők és fehérnemű készitők gyülése, ezek közül a szabók és kalaposak az absolut vasárnapi munka mellett nyilatkoztak, ellenben a szőcsök csak az év bizonyos szakában kivánják a vasárnapi munkát; a fehér bőrcserzők, kötélverők és czipészek ugy vélekedtek, hogy a vasárnapi munkát lehetne egészen nélkülözni is. Ezekből láthatjuk, hogy az iparágak sokféleségéhez mérten a vélemények nagyon elágaztak, úgyannyira, hogy az emberbaráti érzés egészen el kell hogy szomorodjék a felett, hogy az egészség kivánalmainak megfelelő nyúgalmi nap mennyi nehézségbe ütközik.

A gyári munkások és gyártulajdonosok között is véleményeltérés volt Németországon a nyugalom napot illetőleg. Egy része a gyári munkásoknak igy nyilatkozott: méltatlan és meggyalázó nyomás, melylyel a tőke a gyári munkást nyomja és méltatlanúl kizsákmányolja. — A tulajdonosok minden engedményben, melyet a törvény a munkásnak biztosit, tőkéjök megtámadását vélik, és min-

den kitelhető módon tiltakoznak ez ellen — igy minden munka szünet ellen.

A vasárnapi munkaszünet ellen ez az ellenkező magatartás az illető foglalkozások részéről nálunk is éppen úgy megvan.

De minden ellenkező magatartás és tiltakozás ellenére az egészségtan követelí mindenütt és követelnie is kell a vasárnapi nyugalmat, habár azzal egy teljes munkanap veszne is el. — Vegyük csak figyelembe azt, hogy Anglia n e m érzi iparában a veszteséget, a miért vasárnap munka-szünetet tart. És azt se feledjük el. hogy a vasárnapi nyugalom neveli a munka-kedvet és a munkás erélyét.

Vallás-erkölcsi szempontból a társadalomra nézve nagyon fontos a vasárnap megünneplése a szó valódi értelmében. Kérdjük csak a gonosztevőket, az elcsábitottakat. szóval az erkölcsileg sűlyedett egyéneket, hogy hol és mikor kezdődött romlásuk? és ha az ilyenek igazat akarnak szólani, be kell hogy vallják. hogy bűneik kezdete egy szerencsétlen vasárnap vagy más ünnepnap volt. azaz olyan vasárnap, melyen elhanyagolták az isteni tiszteletet, és a melyet nem nyugalmi, hanem valamely más élvezeti nappá akartak tenni. „A henyélés minden bünnek a forrása“. mert ez azon széles út. melyen haladva a szellemi és testi egészséget elveszitjük. ez romlása a családnak, az államnak és a jövendő emberiségnek.

A vasárnapok és ünnepek megtartása alatt nem tivornyás ünnepet értünk. hanem csendes testi és szellemi nyugalmat. mert az ellenkező egy olyan világot tárna szemünk elébe. hol csak neveletlen gyermekeket, hűtlen tanonczokat. pompázó cselédeket. erkölcstelen munkásokat látnánk. Ebből származnék az az ősi bűn. mely végleteit a bőség és nélkülözés határai között oly sokféleképpen tünteti fel, s nyilvánúl a tömeges elégedetlenség és a jelennek gyermekes birálgatásában.

Tagadhatatlan. hogy a dőzsöléssel eltöltött vasárnapok sokkal több rosszat teremtenek, mint a hét mives napjai. S ezért kivánnók, hogy a vasárnap a vallás napja legyen: mert csak ekkor felel meg a nyúgalmi nap kellékének is.

Számos chronologicus és ethnographicus munkában száznál több népet kapunk, melyeknél nincs Vasárnap: ezeket tivornyázó vasárnapokkal egészen tönkre lehetne tenni. Kevés az olyan néptörzs, hol az időszámitás a szokásos hét napból állana, és az kezdetét mindig egy nyugalmi nappal kezdené.

A hét nap és a sabbath megünneplése csakis a sémitha törzseknél divatozik. Az egyptomiaknál nem ünnepelték a sabbathot és

a hét napos hétről csak az astrologusok tudtak valamit. A rómaiaknál a hét nyolcz napból állott, és ezek közül egy sem volt nyugalom-nap. — És még akkor is, midőn a kereszténységgel a sabbath megünneplése divatba jött, a megtért római keresztény nem tartotta bünnek a sabbath napnak az elhanyagolását. — Csak később Constantin idejében és ezután lett a vasárnap a hét kezdete, s ettől az időtől számitották ennek megszentelését is. — És még ezen időn túl is későre, midőn a Mária cultusnak egy ünnepnapot akartak szentelni, kezdették a zsidók a hetet bezáró nyugalmi napot ünnepelni, és igy lett általános ünnep a szombat, és a bőjt napot péntekre tették. Az abessiniai keresztény ma két napot innepel, szombatot és vasárnapot, és igy azt véli, hogy sem az ősi zsidó szombat, sem a keresztény vallás elveivel összeütközésbe nem fog jutni és ellenök vétni. — Chinában is hét napos hét van és ez a hónapnak egy negyede, de ezt követő nyúgalmi nap egy sincsen. Japánnak úgy, mint az egész mongol törzsnek nincs nyugalmi napja.

Mexicó ősi cultussában a hét 13 napból állott; de ezek közül egy sem volt sem ünnep, sem nyúgalmi nap. A polgári év a mexicoiaknál 18 hónapból állott és ehez még huszonöt nap járult, melyek közül az 5 utolsó napot, „nemstemi"-nek = üresnek nevezték, ezen napon nem dolgoztak; de azért ennek ünnepi jelentősége nem volt. — Az ázsiai néptörzsek ünnepeiről igen érdekes adatokat lehet Bostian utazásaiban találni: de ezeknek itt a felsorolása igen messze vezetne minket.

A szellemi nyugalom és ünnep között különbség van, az agy, ha működik és producál, egészen más igazgatás alatt van, mint az izmok, és igy a philisterek ünnepe is különbözik a tudósok ünneplésétől. Egy józanon gondolkodó ember sem fogja aztán kivánni, hogy a bölcs, művész, költő ugy ünnepeljen és fáradságát ugy nyugodja ki, mint azt a köznapi munkás, vagy a nyárs polgár teszi.

Hanem a nagyközönségnek a vasárnapra, annak megünneplésére szüksége van; de erkölcsös ünnepi nyugalomra, jobbra, mint a mostani. Azonban az angol piéticus és clubnemű vallásos egyesületek rideg ascetismusát nincs miért a magyar emberek elébe tükörűl állitani. Tisztán unalmas, lélekölő ünnepnapok nem minden nemzet természetéhez valók. De arra igen is törekedni kell egyháznak és államnak, hogy a vasárnapok a mi népünk természetének megfelelőleg oly ünnepnapokká tétessenek, melyek a mindennapi élet nemesbitésére s az egészség és az élet tartósságának nevelésére a legjótékonyabb befolyást gyakorolják.

Dr. Bartók István.

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG EGYH. FŐTANÁCSÁNAK AUG. 29. 30. 31. NAPJAIN TARTOTT GYÜLÉSE.

A föt. püspök ur megnyitó beszéde.

Méltsgs. és főt. Egyh. Főtanács! Egyházi életünkből ismét egy év záródott be hátunk megett s a mai nappal egy újnak küszöbén állunk. Vajha a multra nézve elmondhatnók, hogy abból egy napot se veszitettünk el, a mennyiben a mulasztás vádja egyikünket se terhel és a jövővel szemben azon önbizalommal tekinthetnénk, hogy Istentől nyert erőnk és tehetségünk mértéke szerint hivek leszünk a ránk bizott kötelességek teljesitésében s közülünk ki ki azt atért, melybe egyházunkban munkálni elhivatott, teljes odaadással megmiveli, s azon a résen, a melyre őrállóúl rendeltetett, kettőzött buzgalommal megáll, hogy igy évről-évre mind szilárdabbá legyen a mi unitárius Sionunk és megujuló örömérzéssel üdvözölhessük egymást mindannyiszor évi közgyüléseinken.

De hát lehet-e ma — nem hogy még fokozni, de legalább fenntartani a buzgóságot és áldozatkészséget vallás és egyház iránt? Nem vesztették-e el ezek az intézmények mindazt a vonzerőt és jelentőséget, a melylyel egykor birtak s a mely azokat annyi évszázon át az emberiség legdrágább kincseivé, leginkább őrzött és védett örökségévé tette? A tudományoknak és emberi ismereteknek mai nagy fejlettsége és terjedtsége mellett van-e még szükség a vallásra? És az annyira megszaporodott s folyton szaporodó humanitarius és culturalis intézmények mellett méltó-e tovább is az egyház arra az aggodó gondra s önfeláldozó tevékenységre melylyel azt őseink egész a vértanuságig készek voltak szolgálni és ápolni? E kérdéseket nem azért hoztam fel, mintha részemről egy perczig is haboznám a felelettel, mert én a szentiróval tartok: hogy **minden bölcsességnek kezdete az Istennek félelme**, s Pál apostol szerint: **nem szégyenlem a Krisztusnak evangeliumát.** Hanem felhoztam azért, mert rá akartam mutatni azokra a nehézségekre, melyekkel ma küzdeniök kell mindazoknak, a kik a vallás és egyház érdekeit szivöken hordozzák.

Valóban, alig volt kor, a melyben vallás és egyház inkább meg lettek volna támadva, mint napjainkban. S a mi rosszabb, most nem kül-ellenség emelte fel ellenök fegyverét, a mi még néha haszonnal is járhat, más ellenállásra inditván, az erők kifejtését és tömöritését eszközli, hanem belölről támadtattak meg, melyet, hogy legyőzzünk, első sorban magunkat kell legyőzni. Már pedig önmaga ellen

szivesen senki sem indit harczot. A közönyösség, mely ott ólálkodik mindenütt, a hol az emberben az égi szikra meggyúlván, valami szépért és nemesért hevülni kezd, ez az a hatalmas ellenség, mely veszélylyel fenyegeti a vallás és egyház megszentelt intézményét is, mely ha egyszer behálózza a lelket s hatalmába keriti, nincs erő, mely azt fölrázza s kiszabaditsa fogságából.

Bár mennyire óhajtanám, még se tehetem, hogy közelebbről a mi egyházunkat is teljesen mentnek mondhassam a közönytől. A legjobb akarat mellett sem tagadhatjuk el, hogy közöttünk is sokan estek s esnek napról-napra az ellenség kezeibe. És napról-napra fogy azoknak száma, kik elmondhatnák a szent költővel: Uram, a te házadnak szerelme megemészt engemet. Itt is ott is találkozunk mi is elfásult, rideg keblekkel, kiknek vallásuk és egyházunk iránt vajmi csekély érzékük van. Nem hallják meg azoknak hivó, esdő szózatát. Nem féltik, ha fellegek tornyosulnak felettök. Nem gyönyörködnek, ha mosolyogni, haladni, boldogulni látják. Szóval, sem a jó, sem a rossz meg nem inditják: számlálnak ugyan, de nem számitnak, vesznek, de nem tesznek, élnek, de nem égnek, mint egykor a Mózes csipke bokra ama menyei lángtól, mely egyedül ad az emberi életnek fényt és meleget, becset és jelentőséget.

Mindezeket elgondolva, annál jobban esik lelkemnek, mltsgs és főt. egyh. főtanács, hogy ez alkalommal is ily szép számmal látom, e tanácsteremben összegyülve egyh. tanácsos afiait. Évről-évre való megjelenésük egyh. főtanácsi gyüléseinken egy folytonos tiltakozás a kor vallástalanságra hajló szelleme ellen. Egyházi ügyeink iránti érdekeltségük biztositék arra, hogy ha a czélt, a melyre igyekszünk, egyszerre el nem is érhetjük, de ahhoz lépésről-lépésre közelebb jutunk.

Adja a mindenható Isten, hogy e tekintetben jelen főtanácsi gyülésünk is egy szép lappal gazdagitsa egyháztörténelmünk évkönyveit. A tanácskozás alá kerülendő tárgyak elősorolásával nem fárasztom becses figyelmüket, mert azokat a részint kiküldött, részint nem sokára felolvasandó tárgysorozatból mindnyájan ismerik, vagy megismerik. A lefolyt év eseményeivel sem foglalkozom, mert azoktól évi jelentéseink, valamint vizsgálat alá bocsátandó jegyzőkönyveink bőven és részletesen fognak szólni. Hanem megjelenésük felett ismételten főpásztori örömömet nyilvánitva s a tanácskozásokhoz kitartást, bölcseséget s mindenekfelett atyafiságos szeretetet óhajtva és kérve, jelen egyh. főtanácsi gyülésünket ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

AZ EGYHÁZI KÉPV. TANÁCS JELENTÉSEI.

I. Püspöki jelentés.

Méltóságos és főt. egyh. Főtanács!

Isten kegyelméből tizedik évi jelentésemet van szerencsém a következőkben megtenni:

1. Belső emberek változása. A mult évi főtanács óta csak egy lelkészt rendeltem ki Raffaj Zsigmond lelkészjelölt személyében verespataki ekklézsiánkba.

Üresség ben vannak halálozás következtében a s. kőrispataki, szőkefalvi, lemondás következtében a recsenyédi lelkészi állomások. A s.-kőrispataki és recsenyédi ekklézsiákban a választás már el van rendelve; szőkefalvi ekklézsiánk választási jogáról lemondva, a lelkészi állomás betöltését a püspökségre bizta, de azon állomás szerfelett csekély jövedelme miatt, még eddig nem volt betölthető, s az emlitett ok miatt bizony nem tudom, hogyan tölthetem be.

Az iskola-mesteri állomások közül a szt.-benedeki és a h.-karácsonfalvi még most is betöltetlen. Ez utóbbiban különben az isk. mesteri teendőkről gondoskodva van nyug. lelkész Siménfalvi Sándor afiával; a szt.-benedeki szintén a csekély jövedelem miatt áll betöltetlen. Ürességbe jött halálozás folytán közelebbről a korondi isk. mesterség is.

Kapcsolatban ezekkel megemlitem, hogy ez évben Kiss Mihály árkosi lelkész és nyug. esperes afia 50 éves lelkészi jubileumát ülte meg, illetve az egyházkör azt megünnepelte. Bedő Lajos recsenyédi lelkész afia pedig szintén 50 éves lelkészi szolgálat után lemondván, nyugalomba vonult. Isten éltesse mindkettőjüket hosszasan és boldogan még számos éveken át.

2. Papi szigorlatot az 1885/6 isk. évben hárman tettek. Név szerint: Osváth Gábor, Péter János és Gálfalvi János. Elébbi kettő jó, utóbbi elégséges eredménynyel. E papi szigorlat az egyh. főtanács által 1884-ben hozott uj szigorlati szabály értelmében tartatott a három éves tanfolyam bevégzése után egy évvel. S örömmel jelezhetem, hogy az új szabályzat nem maradt látható eredmény nélkül, szigorlóknak úgy irásbeli, mint szóbeli vizsgálataiknál.

3. Az anyakönyvi és népesedési kimutatások szerint egyházunkban az 1885-dik évben:

A) kereszteltetett	a) fiu	1193	
	b) leány	1132	
	Együtt:	2325	ujszülött.

178-al több, mint 1884-ben. Ezekből házasságon kivül született 252; a mi — fájdalom — ismét 10%-ra emelkedett.

B) konfirmáltatott	a) fiu	386	
	b) leány	425	
	Együtt	811,	kevesebb 89-

el, mint 1884-ben.

C) összeeskettetett	a) mentvénnyel	236
	b) hirdetéssel	428
	Együtt:	664

több 113 párral, mint 1884-ben.

D) meghalt a) férfinemből 822
b) nőnemből 850
Együtt: 1672; több 301-el, mint 1884-ben.

E átállott hozzánk 257
tőlünk más vallásra 37

E szerint több jött hozzánk 220-szal, mint a mennyi tőlünk más vallásra tért.

F) a lélekszám 1885-ben tesz 56879
„ 1884 ben volt 56428

E szerint az évi gyarapodás: 451; a mi tekintettel arra, hogy a szülöttek 653-mal multák felül a meghaltakat, s átállások utján is 220 lélekkel szaporodott egyházunk, azt mutatja, hogy lelkészeink még mindig nem forditnak kellő gondot a lélekszám összeirásánál: mert az utóbbi adatok szerint az évi gyarapodás 873-at tenne.

4. Az iskolai népesedést illetőleg az adatok a maga rendjén az egyh. főtanács eleibe fognak terjesztetni; miután azonban e tekintetben az 1885-ik évi állapotokról egy egészen új statistikai kimutatást készitettem, nem mulaszthatom el annak sok tekintetben érdekes adatait megismertetni.

a) 1885. végén tisztán felekezeti népiskolánk csak 48 volt s s ezekben tanult

unitárius fiu 965
„ leány 883
Együtt: 1848

más vallásn fiu 165
„ „ leány 142
Együtt: 307

felekezeti iskoláinkban tanult összesen 2155.

b) 47 községi és 20 állami népiskolában tanult
unitárius fiu 1702
„ leány 1535
Együtt: 3240, tényleg tehát iskolába járt 5088, a mi mintegy 80%-át teszi a 6325-re számitott unitárius tanköteleseknek.

c) Ismétlő iskola köteles volt 2125. Ezekből ismétlő iskolába járt 1010.

d) Iskola mestereink közül 39 tart felekezeti iskolát; 18 a községi, 2 az állami iskoláknál van rendes, 8 segédtanitónak alkalmazva; 22 pedig tisztán csak énekvezér s legfennebb még vallástanitó. Papjaink közül 13 egyszersmind tanitó is.

5. A püspöki vizsgálat alatt álló ekklézsiák közül a f. évben vizsgálatot tartottam abrudbányai, verespataki és toroczkói ekklézsiánkban. A nevezett ekklézsiák valláserkölcsi és anyagi állapotáról

az E. K. Tanácshoz beterjesztett j. könyvek kimeritő tájékozást nyújtanak. Örömmel jegyzem fel itt is, hogy valláserkölcsi tekintetben sehol sem észleltem komolyabb aggodalomra méltó okot.

Az unitárius hitnek és búzgóságnak számos jeleivel találkoztam mindenütt. Abrudbányai és toroczkói ekklézsiáink anyagilag is gyarapodó állapotban vannak. Főleg toroczkói ekklézsiánkban egyes jóltevők által részint korábban, részint ujabban tett alapitványok négy év alatt mintegy 1500 frttal növelték az ekklézsia törzsvagyonát. De verespataki ekklézsiánk anyagi állapotára nézve — sajnos — nem nyilatkozhatom ily kedvezően, sőt ki kell jelentenem, hogy ezen ekklézsiánk tisztán önerején alig lesz fenntartható s azért, valamint eddig tettük, ugy ezután sem mulaszthatjuk el a lehetőleg gyámolitani.

6. Angol unitárius testvéreink budapesti egyházközségünk számára az évi segélyt ez évre is megküldeni szivesek voltak. Amerikai testvéreink a társulat titkárától a napokban vett értesités szerint september hóban szintén megfogják küldeni. Azon sok szép és nemes áldozat, a melyeket emlitett hitrokonaink irántunk már évtizek óta tanusitnak s folyton gyakorolnak, nemcsak a legmélyebb hálára kötelezhetnek mindnyájunkat, hanem erkölcsileg köteleznek arra is, hogy azokat a lehetőleg viszonozzuk is. E gondolat vezetett arra, hogy a brit. és külföldi unitárius társulat is a vasárnapi iskola-társulat által együttesen Londonban épitett „Essex Hall“ egy központi hivatali helyiség költségeinek valamivel mi is hozzájáruljunk. S miután az E. K. Tanács ez iránt tett inditványomat egész készséggel a magáévá tette, a napokban egy felhivást bocsátottam ki az irt czélra leendő adakozásra. — E felhivást bátor vagyok itt is egyh. tanácsos afiainak becses figyelmébe ajánlani.

7. A báró Baldácsy Antal-féle prot. alapitvány ügye, melynek f. évi apr. 11-én tartott közgyülésében Hajós János egyh. tanácsos afiával, mint vallásközönségünk meghatalmazottai a szokott módon részt vettünk, jelen egyh. Főtanácsunknak egyik fontos s bizonyára legkedvesebb tárgya lesz. Nem tehetem azonban, hogy e nagybecsü alapitványról e helyen is meg ne emlékezzem. Éppen 10 éve a napokban, hogy az alapitvány levelet mltsgs Dániel Gábor főgondnok urral egyházunk nevében aláirtuk. Ez volt mondhatni mindkettőnknek elnöki állásunkban első hivatalos ténykedésünk. Szép reményeket kötöttünk hozzá már akkor, de hogy 10 év mulva gyümölcseink élvezetében is hozzá jutunk, akkor még alig hihettük. Annál nagyobb köszönettel tartozunk az alapitványt kezelő bizottságnak, hogy bölcs számitásai s kitartó munkássága által az alapitványt aránylag rövid idő alatt oly helyzetbe hozta, hogy ma már annak jövedelmei felhasználása felett tanácskozhatnak, az összes alapitványozott prot. egyházak s ezek között a mi egyházunk is. A nemes alapitványozó neve pedig legyen hálás kegyelettel megőrizve általunk és utódaink által nemzedékről-nemzedékre!

8. Mint rendesen, sőt még súlyosabban ez évben is meg kellett adnunk a halálnak is az adót. Szolgálatban levő lelkészeink közül

Török Sándor s.-kőrispataki és Gábor Mihály szőkefalvi lelkész atiait vesztettük el. Amaz a férfikornak szinte csak kezdetén, ez életének előhaladott korában ugyan, de még mindig buzgó hivatalviselés közben hunytak el. — Ugyancsak az egyházi szolgálatból ragadá ki a halál Bomhér Mózes korondi isk. mester afiát is.

Nyugalomban levő belső embereink közül Árkosi Mózes bözödi és Vitális Mihály martonosi lelkész atiai az ideigleues nyugalmaztatást más, örök nyúgalommal cserélték fel.

Felsőfejéri egyházkörünknek mindkét felügyelő gondnokát: Maurer Istvánt és id. Barabás Sándort elveszitettük. Az elsőnek tragikus vége — nejével együtt kivégezték magukat Bécsben — annyival megrenditőbb, mert benne egy ős unitárius családi név is mármár kipusztulóban van.

Az utóbbiban nemcsak egyik legbúzgóbb felügyelő gondnokunknak, hanem egyházi főtanácsunk egyik ritka pontosságu tagjának is elvesztését méltán fájlalhatjuk. Sajnos, hogy végakaratát is, melyről szóval többünknek nyilatkozott, nem érvényesithété. Őszinte részvéttel kell e gyászrovatban följegyeznem Nemes József, Szathmári Gyula és Fekete Ferencz egyh. tanácsos afiai neveit, kik közül az elsőben a kolozsvári ekkla egyik legrégibb tagját, utóbbiban pedig a tordai ekklézsia s ez által vallásközönségünk is mondhatni egy világi papját veszrette el. Nem hagyhatom megemlités nélkül Indiában, calcutai missionarius lelkésznek és tiszteletbeli egyházi tanácsosunknak, Dall Károlynak halálát, ki kétszer tisztelt meg minket is látogatásával, s amerikai hitrokoninkkal való testvéries viszonyunkat nagyban előmozditotta.

Végül csak a napokban temettük el a legfájobb részvéttel Váradi Károly egyh. tanácsos afiát, több évig tordai iskolánknak, majd a Kolozsvár városa polgári iskolájának szintén huzamos ideig volt ig. tanárát, legutóbb kolozsmegyei kir. tanfelügyelőjét, ki mindezen állásokat nemcsak betöltötte, hanem azoknak méltó disze volt, tiszteletet szerezve magának egyaránt polgári, hazafiui, és egyházi kötelességei hű teljesitése által.

Legyen mindnyájoknak neve kegyelettel adva át az emlékezetnek. S a béke angyala álljon őrt sirjok felett!

Egyebekről az E. K. Tanács évi jelentéséből nyerend további értesülést a mlsgs és főt. egyh. Főtanács.

Kolozsvártt, 1886. aug. 28.

Ferencz József,
unitárius püspök.

II. Közigazgatási, tanügyi és pénzügyi jelentés.

Méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács.

Kiváló örömére szolgál E. K. Tanácsunknak, hogy évi jelentését most is annak nyilvánitásával kezdheti, miszerint vallásközönségünk kebelében egy év folytában nem fordultak elé oly jelenségek és esetek, melyek aggodalomra és kivételes intézkedésekre alkalmat

adtak volna. Megnyugvására szolgál E. K. Tanácsunknak, hogy évi jelentésében ez alkalommal több örvendetes jelenséget tüntethet fel.

A Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács legutóbbi gyülése után kevéssel abban a szerencsében és örömben részesültünk, hogy kedves emlékü alapitó: Richmond Annának leánya Károlina és egy unokája meglátogattak: E. K. Tanácsunk kötelességének tartotta kedves látogatóinkat vallásközönségünk vendégeiül fogadni, s ugy intézkedni, hogy köztünk való lételök kellemes és tanulságos legyen. Richmond Károlina kisasszonynak amerikai atiai egyik közlönyében megjelent közleményéből megnyugvással értesültünk arról, hogy vallásközönségünk vendégei kedves emlékekkel távoztak körünkből. s azon remény táplál bennünket, hogy a tisztelt kisasszony közleményei hatással voltak amerikai hitbeli atiainál az ügyünk iránt való érdekeltség élénkitésére.

Hagyományos jóindulatukat kedves vendégeink azon szép tettel tanusitották, hogy 100 forintot adtak szegény tanulók segedelmezésére, mely összeget nemes intentiójuk szerint használtunk fel.

Szeretve tisztelt főgondnokunk, id. Dániel Gábor ur főispáni tisztének 25 évét ez évben töltvén be. E. K. Tanácsunk 82—1886. szám alatt ez örvendetes alkalomból kifejezte a maga örömét és üdvözletét s azon őszinte forró kivánságát, hogy az Isten ő méltóságát hazánk és vallásközönségünk javára, díszére sokáig éltesse.

Hasonlóan kifejeztük üdvözletünket nyugalmazott esperes Kis Mihály, valamint recsenyédi pap Bedő Lajos atia irányukba ötven éves paposkodások betöltése alkalmával.

Teremi ekklésiánk roskadozó temploma és épületei kiigazitása ügyében a főtisztelendő püspök ur által egyes hiveinkhez jelesen egyházi Tanácsos atiaihoz intézett felhivás nem hangzott el a pusztában A. Főtisztelendő ur 148—1885-ki szám alá beadott számadásos jelentéséből örömmel értesült E. K. Tanácsunk arról, hogy a begyült adományokból nem csak a szükséges épitkezéseket tudta a Főtisztelendő Püspök ur fedezni, hanem még 82 frt megmaradott, melyet teremi ekklézsiánk javára jelesen épületei jókarban tartására központárilag kezelve tőkésitettünk. E. K. Tanácsunk méltányló elismerését fejezte ki a Főtisztelendő Püspök ur irányában ez ügy kezdeményezésében és végrehajtásában tanusitott bölcsességgel párosult buzgalmáért.

Tűzvész által meglátogatott szentmiklósi ekklézsiánk és papunk segedelmezésére kebliles való adományok gyűjtését rendeltük el, a Főtisztelendő Püspök urnak ez ügyben beadott számadásos kimutatása nyomán örömmel jelenthetjük, hogy ez uton irt ekklésiánk papi laka ujból épitésében, pap atia inségében jelentékeny segedelemben részesült.

Mindkét kezdeményezés kétségtelen bizonyitéka annak, hogy hitbeli atiában él az önerőn való segités hite és a vallásos buzgalom, csak a hurt kell megpenditeni, melynek hangjára tettekben nyilatkozzék.

Néhai kedves emlékü Szentiványi György hagyományilag éven-

ként 15 kalongya kepét rendelt a nyárád-szent-lászlói belső emberek számára.

Mivel azonban éppen a hagyománylevél nem eléggé szabatos voltánál fogva a szent-lászlói eklésiától elvált és anyaeklésiává lett Gálfalvi eklézsia belső emberei is részt követeltek e hagyományból, s mert a hagyományozott kepe rendes bevétele is egyre nagyobb nehézségekkel kezdett járni, E. K. Tanácsunk ez ügyet a kegyes hagyományozó utódával, Tolnai Gábor urral 20—1886. számu végzésével úgy intézte el, hogy a jelzett kepe megváltásául Tolnai Gábor ur 300 forintot fizetett oly módon, hogy száz-száz forint évi kamata járjon szent-lászlói meg gálfalvi pap afiainak, ötven-ötven frt kamata pedig azon eklésiáink mestereinek.

A befizetett 300 frt Szentiványi György alapitványa czimén közpénztárunkban kezeltetik.

A B. Baldácsy Antal-féle protestans alapitvány ügyében a tulajdonos superintendentiák meghatalmazottainak ez évben tartott közgyülésén meghatalmazottaink jelen voltak. A tárgysorozat rendén ez ügyben két irányban fog a mltsgs és Főtisztelendő E. Főtanács intézkedni. Kiváló megnyugvásunkra szolgál, mi szerint beválthatjuk azon igéretünket, hogy ez alapitvány élvezése már a folyó évben megkezdődik. De dicsőitsük a mindenható Istent ez ingyen jóvoltáért, hogy a kegyes alapitót megáldotta szabad gondolkozással; az alapitvány bölcsőjét ringató kedves emlékü Superintendens néhai Török Pál urat felekezeti elfogultságok felibe emelkedett szabad szellemmel, unitárius vallásunk iránt mindig tanusitott türelemmel és valódi keresztényi jóindulattal.

E. K. Tanácsunk azt óhajtja, hogy ez alapitvány, mely kizárólag eklésiánk, különösen pedig papságunk emelésére szolgál, czéljának és hivatásának megfelelő bölcsességgel tudjuk felhasználni.

Angolhoni afiaival való érintkezésünk ez évben is szivélyes volt. Már legutóbbi jelentésünkben jeleztük, miszerint az a szellemi hasznokban termékeny viszony, hogy Londonban egy papnövendékünk bővebb kiképeztetésben részesüljön, ujból füződik. A kapott értesitésekből biztosittatván a felől, hogy küldendő ifiunk számára eddig adott 100 fontból 50 fontot a Britt és külföldi unitárius társulat, 50 fontot pedig a Manchester New Colleget fenntartó egyesület ezután is megadja.

Az E. Főtanács vonatkozó szabályzatában előirt intézkedéseket megtettük, s 250—1885-ki szám alatt az irt intézetbe való menetelre kijelöltük Csifó Salamont, 3 éves papnövendéket, a ki a papnöveldei 3 éves tanfolyamot bevégezte, de még nem tett papi szigorlatot.

Használjuk fel a kedvező alkalmat, hogy ez ügy egyik tevékeny munkása, főt. püspök ur irányába szives köszönetünket élőszóval kifejezzük.

Angliai afiainak f. évi május végével tartott évi közgyüléséhez 113—1886-ki szám alatt intézett üdvözlő iratunkat a közgyülés jegy-

zőkönyve szerint irt atiai szivesen vették s e jegyzőkönyv s püspökségünkhöz intézett értesitésből és felhivásból arról értesülvén E. K. Tanácsunk, hogy a brit és külföldi unitárius társulat által közelebbről épitett társulati házat és helyiséget a mi pénzünk szerint 80 ezer forintnál több adósság terheli, melyet éppen most közadakozás utján iparkodnak törleszteni 113—1886 ki szám alatt felkérte a Fő tisztelendő Püspök urat, hogy egyes hiveinket szólitsa fel e czélra való adakozásra. Vajha mi kikre elődeink e szerény hajlékot készen hagyták, bár csekély részben viszonozhatnók azokat a nagyszerü szives áldozatokat, melyeket ez atiai több év óta érettünk és ügyünkért folytonosan tettek és tesznek.

Amerikai atiait is üdvözöltük f. évi május végével tartott közgyülésükön, üdvözletünket szivesen fogadták. E közgyülés jegyzőkönyvét azonban még nem kaptuk meg, s éppen ezért a Channing tanári állomásra gyüjtött alap mikénti állásáról nem tehetünk jelentést.

Azon meggződésben levén E. K. Tanácsunk, hogy egyes ekklézsiáink szellemi vallásos életének, valamint a világiakban való munkálkodásuknak hív tükre, legalább annak kellene lenni, az esperesi vizsgálatokról szerkesztett jegyzőkönyvek, azok tárgyalására kiváló gondot forditott. A felterjesztett jegyzőkönyvek nyomán megnyugvással jelenthetjük, miszerint a vallásos erkölcsi élet ekklézsiáinkban nem hanyatlott, sőt emelkedett; ennek egyik bizonyitékául vesszük azt, hogy az ugynevezett vadházasságok apadóban vannak.

Tagadhatatlan, hogy a vallásos buzgóságnak, az egyházhoz való ragaszkodásnak ajándékozásokban, adományokban sokkal kevesebb jelét adták hiveink, mint a megelőző években.

Vagyonaik kezelésében ekklézsiáink nem lankadtak. A püspöki vizsgálat alatt álló 5 ekklésiánk, valamint Kolozs-Doboka körben levő 3 ekklézsiánk kivételével, melyek itt nincsenek számitásba véve, az Udvarhely, Küküllő, Maros, Háromszék, Torda-Aranyos, Keresztur és Felsőfejér körben levő összes ekklézsiáink 108974 frt bevétel és 91589 frt kiadás mellett, együtt 185990 frt tőkével, 7719 frt megtakaritást eszközöltek.

Hátrányos jelenség azonban e tekintetben először az, hogy az 1885. évi meggazdálkodás 845 frttal kevesebb, mint az 1884. évi; másfelől az, hogy mig korábbi években ekklésiáink évi bevételeikkel évi szükségleteiket mondhatni általán fedezték; az utolsó évben 19 ekklésiánk együtt 338 frt 40 kr túlköltekezést tett, a mely túlköltekezésből jelentékeny rész esik különben is általán csekély tőkével rendelkező küküllő köri ekklésiáinkban az ez évben eszközölt tetemesebb épitkezések okán.

A jelentékeny hivatásu magtári ügy a mult évben a gyepesi, ny.-szentmártoni és filiáiban való uj magtárak állitásával fejlődött. Sajnos, hogy ez ügy még nem talált hivatásához mért felkarolást. A gabonamagtárak állománya az 1885. évben 1102 vékával, a magtári pénz 3878 frt 66 krral gyarapodott.

A hét kör vagyoni állása:

folyó pénzben	185990	frt.
magtári pénzben	7403	frt.
magtári gabonában . .	22906	véka.

Ez állapot kétségkivül örvendetes jelenség volna, ha nem lenne egyfelől az a szomoru háttere, hogy a Torda-Aranyos-Maros körben és bölöni ekklésiánkban nagyobb, más köreinkben még csak csekélyebb mértékben takarékpénztárilag kezelt tőkék kivételével, mint egyenes adósság, egyes hiveinket terheli, másfelől az, hogy a tőkéknek egy részéről s különösen a feltüntetett 7719 frt megtakaritásról elmondhatni, hogy nagyobbára csak papiron állanak. E. K. Tanácsunk megrendelte esperes atiainak, hogy a vizsgálatok alkalmával a számadás szerint mutatkozó pénztári készletet is vegyék számba, s a folyó költségekre nem szükséges összegeket tehessék takarékpénztárba.

Ekklésiáink pénzvagyona kezelésének kérdésére nézve a tárgysorozat szerint véleményes ajánlata áll a méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács asztalán: az ajánlat elfogadását hathatósan kérjük.

Az ekklésiák földbirtokaikat kevés részben haszonbérileg, nagyobbára házi kezeléssel értékesitik: a jeleztük 7 körben az ekklésiáknak együttesen földbirtokban 8053 frt 86 kr bevételük volt az 1885. évben.

A méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács által legutóbbi ülésében E. K. Tanácsunkra utalt ügyeket elintéztük. A képviseleti rendszer további fejlesztése iránt azonban most sem terjeszthetünk be végleges javaslatot. Minél részletesebben foglalkozott e kérdéssel a kiküldött bizottmány, annál élénkebben tüntek fel a nehézségek, melyek századokon fennállott gyakorlatunk megváltoztatásának kérdésével felmerülnek, s meggyőződtünk egyszersmind arról is, miszerint e kérdés csak Canonaink codificatiójával, illetve egyházi törvénykönyvünk megirásával kapcsolatosan megoldható. Ily két nagy kérdésnek megoldását és elintézését ez idő szerint teljes lehetetlennek tartjuk.

Legutóbb tartott E. Főtanácsi ülésen kijelentettük volt, miszerint egyházi törvényszékeinknek illetékessége ellen némely egyházi és polgári törvényszékek által kifogás tétetvén, felirtunk a Nagyméltóságu vallás és közoktatási kormányhoz: e feliratunkra még maig sem kaptunk választ. Megnyugtatásul szolgál azonban, hogy a gyakorlat valamint ezt, ugy a vegyesházasságok válóperek nehézségeit tisztázta.

Némely köri közgyűlések, jelesen a marosköri közgyülés által a jelen egyházi Főtanácshoz utalt több oly tárgyat, melyek bővebb tanulmányozást és tájékozást igényelnek; e czélból részint olyakat, a melyek közigazgatási uton intézendők el, visszatartottunk.

Tanintézeteinkről szóló jelentéseink a méltóságos és főtisztelendő E. Főtanács tárgysorozatán állván, azok tüzetesen fognak elő-

terjesztetni. Felsőbb iskolánkkal az országos közoktatási törvény terén állunk az oktatás terjedelmét és sikerét illetőleg, a jövő tanévben azonban kormányi intézkedés nyomán intézkedtünk a gymnasiumban az egészségtan tanitásáról, melyet pár év óta dr. Bartók István afia a theologiai tanfolyamban hetenként két órán, tanügyünk iránt ismeretes meleg érdeklődéséből és részvétéből minden dij nélkül tanitott.

Az érettségi vizsgára a kormány képviselőjéül a legutóbbi alkalommal is főgondnok nagyságos dr. Berde Áron urat küldötte ki miniszter ő nagyméltósága. A növendékek átlag jó eredménynyel állották ki, csak két növendéknek kell egy-egy tantárgyból javitó vizsgát tenni.

Méltóztatott vallás- és közoktatási minister ur ő nagyméltósága 15180—1886. számu leiratával keresztúri gymnasiumunkat a középiskolákról szóló törvény 55. §-a értelmében törvényesen meginteni azon az okon, mert a helyiségek a tanitásra és bennlakási czélokra nem elégségesek: miért nincs mellette kellő számu tanerő. E. K. Tanácsunk 76—1886. t. ü. szám alatt egy felterjesztést intézett minister ur ő nagyméltóságához s azon iskolánk épülete tervének csatlása mellett kimutatta, hogy az épület a tanulóknak még nagyobb létszáma mellett is bőségesen elégséges mindkét czélra, felfejtettük azon iskolánknak közmivelődési, nemzeti közhasznu hivatását, felfejtettük, hogy az nem ugynevezett csonka gymnasium, hanem szerves része kolozsvári főiskolánknak, kimutatta, hogy a tanerő hiányán papjelöltek alkalmazásával segitünk, s kértük ő nagyméltóságát, hogy jelen megintése visszavonásával a további megintést szüntesse meg, vagy ha fentartja, méltóztassék az iránt oly korán intézkedni, hogy az ügyet jelen egyházi Főtanácsunk eleibe terjeszthessük. E feliratunkra még nem kaptunk határozatot.

A tisztaság és egészségügyi viszonyok tekintetéből s azért, hogy a tanulók ládái a különben is szűk lakhelyiségekben ne foglaljanak helyet, kolozsvári iskolánkban 90 nagy és 40 karikás ágyat készittettünk vasból, a költséget központi pénztárunk hordozván. Az ágyak használatát ugy állitottuk meg, hogy a befektetett tőke 6% kamata folyon be a központi pénztárba, s a befektetett tőke 10 év alatt törlesztessék; és éppen ezért maroskori közgyülésünknek azon kivánságát, hogy a használati dijnak csak felét fizessék az unitárius vallásu növendékek, nem vehettük tekintetbe, mert központi pénztárunk e tehert nem birta meg.

Népiskoláinkról szóló jelentésekből bizonyosan kellemetlenül fog értesülni a méltóságos E. Főtanács arról, hogy nagyon sok tanköteles gyermek nem jár iskolába, annyira, hogy e tekintetben az országban megállitott középhányadost alig érjük el; a mi igen hátrányosan tünteti fel kulturalis viszonyainkat.

A pénzügyek intézésében a megállitott költségvetés keretében mozgott E. K. Tanácsunk; mivel azonban kolozsvári iskolánk épületében az épitéskor alkalmazott fakulcsok elkorhadtak s ez okon az

épületnek éppen főhomlokfala megkezdett hajolni; vaskulcsokat kellett huzatnunk, mert a földszinti szobákban a bomladozni kezdett vakolatokat is le kellett veretnünk, kénytelen voltunk az e czimen előirt összegen tul költekezni; sőt mivel ezek jövőben is elé állanak, költségvetésünkbe e czélra nagyobb összeget kellett felvennünk, ezért költségvetésünk fedezeti rovatában hiány mutatkozik, mind a mellett, hogy az Augustinovics-féle jószágokat kezelő bizottmány 10500 forintot adott be közpénztárunkba.

Vallásközönségünk ladamosi jószágát az eddigi 2500 frt évi haszonbér helyett 3000 forintért adtuk ki; mivel a mutatkozó többlet az administratio pénztárába foly, az ez idő szerint költségvetésünknél tekintetbe nem vehető.

Lukácsfalvi jószágunkat évi 5000 forint haszonbér mellett adtuk ki; itt 600 frt évi többlet mutatkozik, melyet azonban az átalán megrongyollott épületek jó karba hozása és uj épitkezés még néhány évig igénybe vesz.

Nyugdijintézetünk állásáról tüzetes jelentésünk fekszik az Egyh. Főtanács asztalán. E jelentésből bizonynyal megnyugvással fog értesülni a mltsgs E. Főtanács, hogy ez intézet életképes és szükséges voltánál fogva szépen gyarapszik. A teljes biztos számitás mellett lelki örömmel tettük azt az ajánlatot, hogy a jelenleg érvényben levő 100 frt nyugdij-egység jövőre 50%₀ emeltessék; ugy, hogy az 1887. évvel kezdődőleg egy teljes nyugdijt élvező belső ember évenként 150 frtot, egy teljes nyugdijt élvező özvegy 60 forintot kapjon; az árvák, özvegyek és más nyugdijazattaknak is évi járuléka az 50%₀ arányába növekedjék; biztosittatván a fel nem használt évi bevételekkel az intézet alapjának további jelentékeny fejlődése.

Sajnálattal constatálja azonban a pénztárnoki kimutatás ez alkalommal is a jelentékeny hátrálékokat. Az ekklésiáknál feltüntetett 707 frt hátrálék a mult évi hátráléknál sokkal csekélyebb, mert ebből is nagy rész az 1885. évi hátrálék; e tekintetben e hátrálék nem kelthet aggályt. De aggodalmas az, hogy belső ember afiainál a hátrálék permanens; a kimutatás lezártakor 1251 frt volt; e jelenség sajnos egyfelől azon tudatért, hogy belső embereinket ily nagy összeg megfizetése terheli; de sajnos azért, mert az intézet kormányzását nehézzé, sőt kellemetlenné teszi. Kellemetlen volt E. K. Tanácsunkra nézve, hogy nyugdijintézeti tartozásért belső ember afia ellen végrehajtást is kellett elrendelni, s valóságos sajnálattal, mondhatni fájdalommal, utasitottuk el felvételért való folyamodásával egy közelebbről elhalt öreg mesterünk öreg özvegyét, azon az okon, mert néhai férje életében nem lépett be s a nyugdijintézeti pénztárba tartozó illetékeit nem fizette be.

Halálozás által a nyugdijt élvezni megszünt Koronka Antal, meg Vitális Mihály afia, s férjhezmenetel utján Szentmártoni Kálmánné.

KOVÁCSI ANTAL,
közigazg. jegyző.

III. Főpapiszék évi jelentése.

Főpapiszékünk a mult 1885. évi Főtanács idejétől összesen 18 ülést tartott, és pedig 1885-ben 11 ülést, 1886-ik évben pedig 17 ülést, melyekben 74 itélet és 49 végzést hozott és pedig 1885-ben 27 itéletet és 24 végzést.

1886-ban 47 itéletet, 23 végzést 72. pont alatt. Az 1886. évi 22. és 23. pont alatti végzések Maros-kör által beadott felterjesztésekre tétetvén, azok Főtanácsi elhatározás alá felterjesztettek.

NAGY LAJOS,
egyh. főjegyző.

IV. Elintézett ügyek.

1. Bedő Lajos recsenyédi lelkész 50 évi hiv és nagy búzgósággal teljesitett szolgálat után méltánylat kifejezése mellett nyugalomba bocsáttatott.

2. Rafaj Károly afiának felügyelő gondnoki állásáról való ismételt lemondását, bár sajnálattal, elfogadta a Főtanács.

3. Darkó Sándor udvarhelyköri esperes hivatalában megerősittetvén, feleskettetett.

4. Gymnasiumaink állami segélyezése ügyében megnyugvással és örömmel vette tudomásul a Főtanács a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi ministernek julius 9-ről ke't 20531. sz. leiratát, mely szerint kolozsvári főgymnasiumunk állami fontoságát elismerve, azt állami segélyben részeltetni hajlandónak nyilatkozott. De másfelől kedvetlenséggel és aggodalommal értesült a leiratból arról, hogy székely-keresztúri 5 osztályos gymnasiumunkat nem tartja segedelemben részeltethetőnek — s ezért a nagymélt. vallás- és közokt. ministerhez székelykeresztúri gymnasiumunk fontosságának feltüntetésére felirat küldése határoztatott.

5. A belső emberek nyugdij-egysége 1887. évre 150 frtban állittatott meg.

6. A báró Baldácsy Antal — alapitvány szabályzatának a tiszai ág. hitv. kerület kiegészitését kivánván az igazgatóság és ügyész időnkénti ujra választására vonatkozó ponttal, a Főtanács elfogadta az Egyh. K. Tanácsnak azt a véleményét, hogy az igazgatóság koronkénti megujitása szükséges — 3 évről 3 évre felében oly módon, hogy a kilépett tagok ujra megválaszthatók: az ügyész is minden 6 évben az igazgatóság által ujra választandó, nem levén itt sem kizárva, az egyszer már megválasztott ügyésznek ujból való megválaszthatása.

7. A kollegium melletti szállásnak az iskolához való csatolása ez évről pénzügyi tekintetből elhalasztatott.

8. Benczédi Gergely központártárnoknak 1885. évi számadásai a központártárban kezelt alapokról helyeseknek találtatván, a számadás további terhe alól elismerés kifejezése mellett felmentetett.

Varga Dénes tordai és Gombos Sámuel, székelykeresztúri isk. pénztárnokok hasonlóan felmentettek.

9. Nyugdij-intézeti pénztárnok Jánosi Gergely 1885. évi számadása helyesnek találtatott s részére is a feloldó levél kiadása meghatároztatott.

A nyugdijintézeti szabályok 7., 29. és 19. §-nak Szabó Mózes egyh. tanácsos által ajánlt módositása elfogadtatott 43. sz. a. a következő szövegezéssel:

7. §. első bekezdés: „A szolgálati évek állomásuk tényleges elfoglalása, illetve hivatalba való beigtatása napjától számittatnak“.

29. §. első bekezdés: „E nyugdij-intézetbe a tagok kinevezéskor hivatalból soroztatnak be. Ugy ezek, mint a nyugdijat, s özvegyei s árvái segélyt kérők kötelesek beadni, illetve a kérelemhez csatolni:

1. Az uj tagok 15 nap alatt a hivatalba beigtatást igazoló bizonyitványt és keresztlevelet“. (a többi marad.)

19. §. „Ha az özvegy nő férjhez megy, s ez által özvegyi segélypénzét elveszti, akkor ezen idő alatt a 18. §. b) szerint járó pénzt az árvák tovább is élvezik“.

10. Kimondatott 46. sz. a., hogy a béke próba bizonyitvány, espresi pecsét, házassági hirdetésről szóló bizonyitvány és a hirdetés alóli mentvény s más hasonló természetü okmányok érvényessége a kiállitás idejétől számitandó hat hónapra terjed, azontúl érvényessége megszünik“.

11. Meghatároztatott, hogy az ekklésiák pénzeiből kölcsönt csak 100 frton kezdve és felül is biztos jelzálogra adhatnak — s a ki nem adható pénz helyeztessék el pénzintézeteknél, valamint a már künn levő s apránként bekerülő követelések is, ha azokat 100 frton felüli kölcsönökben ki nem adhatni.“ Az apró követelések 1887. év végeig behajtandók s az irt módon elhelyezendők.

12. A bölöni ekklésia rendetlen vagyoni ügyeinek tovább rendezése Dániel Gábor főgondnok, mint az e végre teljhatalommal kiküldött biztos kezeiben hagyatott.

13. A népiskolákra vonatkozólag a Főtanács az egyházköröknek kötelességükké tette, hogy ott, hol a nevelésügyi bizottságok még nem alakittattak meg, ott azok haladéktalanul alakittassanak meg még akkor, is, ha a községi vagy államilag segélyezett iskolák mellett csakis a vallásoktatás felett vihetnek felügyeletet.

Figyelmeztetéssel arra, hogy a 6—12 éves tankötelesek 6850 számából 4823 járt, 1535 pedig nem járt iskolába, felhivatni határoztatott minden egyházkör s ekklésia, hogy a tankötelesek iskolába járását szorgalmazzák és szoritsák.

14. Jövő 1887. évre zsinat-tartása határoztatott, még pedig Küküllő körben, a zsinattartás költségeit Maros és Küküllő köri ekklésiáink és belső embereink arányosan hordozván.

15. Az Albert Dénes lemondásával üresedésbe jött administratori helyre megválasztatott Benkő Mihály ügyvéd, magyarmacskási birtokos.

16. A Br. Baldácsi alapitvány ez évben folyóvá tétetvén, a Főtanács 25—1886. sz. a. a mi egyházunknak jutott részletre nézve az alapitó levél alapján azt a szabályzatot állitotta meg, hogy 6%-a „Br. Baldácsi házi alap“ kezelési költség fedezése s az ekklák időközi segélyezhetése czéljából tőkésittessék. A fenmaradó összeg ¼-de adassék a püspökségnek; ¼ ujonnan alapuló és szegény ekkláknak; ¼ gyengébben javadalmazott lelkészeknek és ¼ belső emberek özvegyeinek és árváinak.

17. A Dávid F. emlék-alap jövedelméből határoztatott: tőkésitésre = 225 frt 77 kr. irodalmi czélra = 100 frt. ekklák és belső emberek, özvegyek és árvák segélyezésére = 400 frt.

18. Egyháztanácsosoknak megválasztattak:

Dr. Árkosy Gyula, Barabás Ábel, Dombi János, Gál János, Gál Miklós, Jékey Aladár, dr. Kozma Jenő, László Ferencz, Pálfy József, Sebesi Ferencz, Simon József, Szentiványi Gábor, Székely Dénes, Török Arpád, Ürmösi Gyula, Veress József.

—i.

DÁVID KIRÁLY ZSOLTÁRAIBÓL.

IV.

Dallam: *„Mint a szép hives patakra.“*

Halld meg Isten imádságom,
Mikor hozzád sohajtok;
Láttasd meg én igazságom,
Mert inségim oly nagyok.
Búbánatos szivemet
Oh Isten! vidámitsd meg.
Könyörülj rajtam jó Atyám:
Könyörgésem meghallgatván.

Emberek! kik hiuságba'
Ugy lenéztek engemet,
És hazugság rút sarába,
Vonjátok hirnevemet:
Nekem mit sem árthattok,
Mert én az Uré vagyok.
Ő választott, mint kedveltjét,
Hallja ajkam könyörgését.

Haragudjatok hát reám,
Oh, de ne vétkezzetek,
Szivetekből híven szólván,
Csendességben legyetek.
Igazságban járjatok,
És az Urban bizzatok
Ne kérdjétek gunyolódva:
„Lehet-e Isten javamra?!“

Él az Isten, és szent arcza
Sugarát meglátom én,
Örömmé lesz szivem harcza
A jó Isten kegyelmén.
Erdeitek nagysága,
Búzátok sokasága
Csekély ahhoz az örömhez,
Melyet akkor szivem érez.

Ellenimtől mitsem félek,
Az Úr örző pásztorom.
Békén fekszem, békén alszom,
Nem hagy ő el, jól tudom.
Kőváram, erősségem,
Te vagy Isten mindenem!
Bátorságos lakozásom
Te nálad van, óh királyom.

Rédiger Géza.

ESTI IMA.

Én Istenem,
Te légy velem
Ez éjjelen.
Oltalmad védjen,
Hogy ne érjen
Veszedelem.

Vigyázz reám,
Oh szent Atyám
Ez éjszakán.
Addj nyugodalmat,
Erőm lankadt:
Álmot kiván.

Óh jól tudom,
A nyugalom
Megujitóm:
Fedezzen árnyad,
Őrző szárnyad,
Mig nyugoszom.

S láng fényivel
Napod ha kel,
És ünnepel
A nagy mindenség:
Imám Tiéd
Érzésivel . . . .

Rédiger Géza.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1886. sept.

(Amiel F. H. „Saját Journaljának töredékei." (Fragments d'un Journal intime.) A halottak: Nicolas M. — Jay L. lelkész.)

Szerkesztő ur!

Mint az év ez időszakában máskor is, most nem azokról a többé kevésbbé nevezetes napi eseményekről tudósitok, melyek Páris szellemi életében elé szoktak fordulni. Az évnek éppen ez az időszaka az, a mikor a szellemi, s illetve a tudományos, egyetemi és irodalmi élet szünetelni látszik. A vacatio átalános és semmi feltünőbb nem jelenik meg a láthatáron. A lélek, mint a test, üdülést keres. Az idő igen kedvező arra, hogy magunkba visszavonulva, társalogjunk bizonyos emberekkel, kiket a napi dolgok miatt félre kellett tennünk, de a kik megérdemlik mégis, hogy megismerjük.

S ezek közül való volt Amiel H. F.

Éppen öt esztendeje, hogy meghalt Genfben, a hol 1821. sept. 27-én született. Már életében nem kis hatást idézett elé prózában és versben közölt munkáival.[1] De mégis csak halála után nyerte meg tulajdonképpeni hirnevét, midőn néhány barátja az ő „Saját Journal"-jából az első kötetet közreadta. A második kötet, mely az első után néhány évvel később jelent meg, csak megerősitette a felőle alkotott jó véleményt, s Amiel, mint a modern gondolkozás egyik mestere tünt fel. S valóban e két kötetben oly gazdag képzelet, megfigyelő tehetség s a gondolatnak oly ereje nyilvánúl, hogy olvasásuk nélkül nem is lehet arról pontos felfogást szerezni. És hozzá teszem, hogy nem is mindenki tudja ezt a két kötetet egészen végig olvasni. Mert erre nézve szükséges, hogy az ember szokva legyen a benső és szemlé-

[1]) Főbb munkái prózában: Histoire de l'Academie de Genève. 1 vol. in 8 vo. Rapport sur la liberté morale in 8-o. Etude sur le mouvement litteraire de la Suisse romande in 8 o. Conferencés sur J. J. Rousseau in 8-o etc. Versben: Grains de mil, 1 vol. in 12. Penseraso, in 12. La part du Rêve in 12. — Jour-à-Jour in 12. etc. —

lődő élethez s a szellemi élet problemáival való foglalkozáshoz és hogy felülemelkedjék minden anyagi és külső dolgon.

A genfi egyetemen tett komoly tanulmányai után Amiel meglátogatta Olasz-, Franczia- és Németországot, mely utóbbiban több ideig maradt, főleg Heidelbergben és Berlinben tartózkodva. Scherer ur, ki a Journal intime-hez egy nagyon érdekes előszót küldött, ugy találja, hogy Németországon igen sokáig maradt, és hogy ez a hoszszas időzés befolyással volt styljére, s gondolkozása módjára.

Annyi igaz, hogy irálya némely helyt idegenszerü, mit mindenesetre németországi befolyásnak lehet tulajdonitani. Midőn Németországból visszatért, 28 éves volt, és teli tudománynyal, de a mint Schérer ur megjegyzi, „az ő tud[illegible] kedvesen viselte.“ Genfbe [illegible] ki az aesthetika tanárának s nehány év múlva bölcsészeti tanárnak. Mint tanár, nem aratott fényes sikert és ismétlem, az ő „Journál“ ja nélkül sohasem terjedt volna hirneve távolabbra.

Amiel már ifjú korában szerette mindennap lejegyezni gondolatait, benyomásait s magáról és másokról, könyvekről és a napi dolgokról tett észrevételeit. S ezt a szokását megtartotta egész haláláig. Igy halmozodtak fel a lapok 16 ezerre, melyekből barátai az emlitett két kötetet kivonatolták. E „Journal“ homlokára Amiel ezt irta: „Tégy testamentumot gondolkozásodról és szivedről.“ Tehát, a mint nem ok nélkül mondják, az egy lélek történelme, őszinte, élénk, vonzó és mélyen megindító történelme. Némely szigorú kritikus azt állitja, hogy Amiel Frigyes végre is nem volt egyéb skepticusnál és pessimistánál. Ez téves nézet. Gondolkozásában kétségtelenül van melancholicus s kritikai szelleme némelykor a skepticismus határait érinti, de mint emelkedik fel ismét egy hatalmas ugrással és mint száll föl a kötelesség és parancsoló erkölcsi törvény derült regioiba. Hogy az ő szellemének bizonyos fordulatairól számot adhassunk, nem szabad feledni, hogy Amiel nagyon gyenge egészségü ember volt és mindig magánosan élt s hogy Németországban reá a pantheismus nagy befolyást gyakorolt. Mikor az ember folytonosan csak magában él, a lélek végre is valamely különös irányba terelődik. Az ő szemlélődő és álmodozó természete is a valóságból kilépve különös irányba jutott. Az ember őt olvasva azt hinné, hogy Buddhának valamely tanitványát hallja, valamely hindu yòghit, a kinek minden füst és árnyék, illusio és pára, még saját élete is, a mint ezt ő maga is kifejezi „Journal“-jában. Ez az eszmény betegsége, mystikus álmado-

zás, mely a mélységbe vonz. Halljuk csak őt magát beszélni: „Az örökkévaló dolgoknak lehellete-e az, mely téged Jób borzadályával tölt el? Mi az ember, ez a fű, melyet egy sugár elszáraszt? Mi a mi életünk ebben a végetlen mélységben? Valami sajátságos szent borzalmat érzek s nemcsak magamra, hanem fajomra s mindenre nézve, mi halandó. Érzem, mint Buddha, a nagy kerék, az egyetemes illusio kereke fordul, és ebben a néma bámulatban van valami aggodalom. Isis tellebbenti az ő fátyla szegélyét és a szemlélődés szédületében összerogyik, ki a nagy mysteriumot átpillantja. Lehelni sem merek, úgy tetszik, mintha csak egy fonalszálon függnék a végzetek megmérhetlen mélysége felett. Ez-e a végetlennel való találkozás, a nagyszerü halál intuitiója?“ Láthatni, hogy az a [illegible] kisértett megoldani vagy felfedni, az az élet problemája. Azt forgatja m[illegible]n oldalról, de vizsgálódásai végén is csak ott volt, a hol a kezdetén, mert a mire elejétől fogva bukkant, az a kikémlelhetlen. Úgy, hogy „Journál“-ját olvasva, nem lehet az ő gondolkozása történelmét megirni, miután ő maga sem találta meg a kielégitő megoldását a maga elé tüzött problemának. Az ő gondolata egy néha nagyon szomorú dráma a valóságos élet és az életről való gondolkozás közt. Ez a gondolkozás néha csalódásba ejt, mely viszont az akaratot gyengiti meg s igy az akarat nem talál elég okot arra, hogy magát ebbe vagy abba az irányba határozza el.

„Én olyan vagyok, mint a ki folyton újra születik, mondja aztán; nem oly szellem vagyok, ki összeházasitja magát hazával, hivatással, nemmel és fajjal: sőt biztos vagyok-e arról is, hogy ember vagyok, európai vagy tellurian. Nekem oly könnyünek tetszik más valaminek lenni, hogy a választás egészen önkénytinek tünik fel. Mihelyt az ember az absolutot érintette, mindaz a mi máskép lehetne, mint a hogy van, közönyösnek tetszik neki. Mindezeket a hangyákat, melyek különös czélokat üznek, ti nevetitek. Vagy nézzétek az ő kunyhójukat a holdtól, s a földet a nap magaslatairól; vagy szemléjétek életüket egy a Brahma boldog napjaiban álmodozó hindú álláspontjáról; a végest a végetlenéből, — és mindezek a fontosnak tartott dolgoknak jelentéktelen volta a törekvést nevetségesnek, a szenvedélyt komicusnak és az előitéletet esztelenségnek mutatja.“ S ez a gondolat gyakran jelentkezik az ő „Jornal“-jában. Igy például azt mondja: „Lebbenni éreztem magam felett a mancenilla (aequatori mérgesfa) árnyékát. Észrevettem a nagy mélységet, mely mindezeket az illusiokat, kik magukat lényeknek nevezik, könyörtelen el-

nyeli. Láttam, hogy ezek az élőlények nem egyebek, mint fantomok, melyek a halandók hamvából alkotott föld felett egy pillanatig repkednek s aztán mint bolygótűz letünnek gyorsan az örökkévalóság éjszakájába. Örömeink semmis volta, a lét ürressége, nagyravágyásunk hiábavalósága elkedvetlenitnek."

A gondolatnak a mélységre való eme folytonos odafüggesztése megsemmisithette volna Amielnél az akaratot és elnyomhatta volna tevékenységét. S ő kikerülhetlenül absolut közönyösségbe, a buddhistikus Nirvánába esett volna.

Szerencsére, saját vallomása szerint, benne több volt az emberből. A lelkiismeret ereje, szivének finom s mély érzelmei és vágyai s az erkölcsi élet szükséges volta mintegy ellensulylyul szolgáltak a tisztán értelmi élet túlbőségének. Az ő bölcselmi szemlélődése sohasem támadta meg az erkölcsi életet. Midőn szelleme subtilitásról subtilitásra haladva, csaknem a semmire jutott, szive és lelkiismerete emelik fel szavukat és hallatják az erős meggyőződés és a mély és rendithetlen remény hangját. Halljuk csak: „Az, a mi minket az álmak birodalmából kihoz, az a fájdalom, az egyén fájdalma, a kötelesség érzete, vagy a mi mind a kettőt magában foglalja, a bűn miatti fájdalom; aztán meg a szeretet, szóval az erkölcsi rend. Az, a mi minket a Maya gyönyöreiből, az örökös illusioból kiragad, az a lelkiismeret. A lelkiismeret elüzi a szemlélődő közönyösség nyugodtságát. Az minket az emberi szenvedésnek s felelőségnek rettentő fogaskerekei közé taszit; az a kakas kiáltása, mely elüzi az éjszaka fantomait." Az ő Journalja legtöbb lapján kifejezést ad annak az eszmének, hogy a tiszta ész csupán magára, csakis agnosticismusra vezet, de a gyakorlati ész a categoricus imperativusra és minden abból származtatható következtetésekre. Azért mondják, hogy az ő vallása Kant-féle kereszténység. Annyi bizonyos, hogy a mi bölcsészünk mélyen vallásos volt. De meg kell jegyeznünk, hogy vallása nem volt semmiféle formulába, sem symbolumba zárva, nem tartozott egy párthoz sem, sem pedig cotteriához, a mint tovább látni fogjuk.

De azért, hogy fogta fel ő a vallást a maga mélységeiben és hogy látta, hogy az az emberi lélek benső szükségeiben gyökerezik, és hogy becsülte annak értékét és jótékony befolyását! De hagyjuk inkább őt magát beszélni: „A vallás reám nézve: Istenben élni és meghalni, teljesen alá rendelni magát annak a szent akaratnak, mely a természet és a sors alapja. Sőt én hiszek az evangeliumban, t. i. hogy a bűnös a hit által Isten kegyelméből, az Atya szeretete által,

a ki megbocsát, megtér. Megszentelni a bűnös természetet, midőn az ember fokonként aláveti magát benső angyalának, az Isten segélye által, — ez alapjában az egész keresztény paedagogia és vallásos erkölcs. Megszeliditni, evangelizálni és angyalositni a rosz én-t, mialatt azt összhangba hozom a jó én-nel — ime ez a mi feladatunk, a te feladatod. Az üdv: elhagyni elvben a rosz ént és a másikba, az isteni én-be menni át, bátran és bizalommal vállalva fel a munkát, mely szerint saját demonunkkal bánni tudjunk, és abból oly szervet alkossunk, mely kevésbé lázad fel a jó ellen; a bennünk levő Abelnek arra kell munkálni, hogy megmentse Kaint . . . . A megszentelődés folytonos martyromság; de ez a martyromság dicsőség. Egy kissé tovább ugyanezt a gondolatot igy fejezi ki: „Az a mi okozza, hogy mi vagyunk, éppen az a mi vétkességünknek is az oka. A vétek tehát a mi velőinkben van és éppen ugy foly bennünk, mint a vér ereinkben: az egész állományunkban el van elegyitve. Mi nem akarunk más mestert, csak a saját szeszélyünket, vagy mondhatjuk, hogy a mi rossz énünk nem akar tudni Istenről, hogy a mi természetünk alapja lázongó, istentelen és ellent mond és ellenáll mindennek, mi fölötte uralkodni akar, következőleg minden rendnek, szóval az kormányozhatlan és tagadólagos. Ez az alap az, melyet a kereszténység természeti embernek nevez. De a természeti embernek, mely bennünk van és a mely a mi első anyagunkat alkotja, fegyelmeztetnie, mivelődnie kell, hogy ember legyen. Az embernek türelmesen kell neveltetnie, hogy igaz legyen. És az igaznak meg a maga egyéni akaratja helyébe az Isten akaratját kell tennie arra nézve, hogy szent legyen.

És ez az új ember, ez az újra született, ez a szellemi égi ember az, a kiről éppen úgy beszélnek a Vedák, mint az Evangelium s a Magusok, mint a Neoplatonikusok.“

Még idézhetnék többet is, de úgy hiszem, a mit idéztem, elégséges arra, hogy Amiel vallásos gondolkozásáról fogalmat adjon. Azokból láthatni, hogy, a mint fennebb is mondottam, ő nem ragaszkodik valamely különös symbolumhoz, nem tartozik valamely párthoz. A dogmatica, a rendszerek, a formulák egészen közönyösen hagyják. Születésére protestans, meggyőződésére az orthodoxok és liberalisok közt foglal helyet, ámbár a kereszténységről való nézletmódjával az orthodoxiának volt ellenese és a liberalis felfogáshoz közeledett. Ő maga igy ir erről a tárgyról: „Én elválasztom magamat a két párttól. Az én nézetem szerint a kereszténység mindenekelőtt vallásos, és a vallás nem módszer; az élet, egy magasabb, természetfeletti élet, eredetére mysticus, gyümölcsei által gyakorlati, Istennel való közösség, egy mély

és csendes lelkesedés, erő, mely hat, boldogság, mely kiárad; szóval a vallás a lélek állapota. A rendszerek veszekedéseinek megvan az értéke, de ez az érték másodrendü.“ És aztán igy végzi: „Tökéletesség, mint czél, példa, mint segély, az isteni saját kitünősége által bizonyitva meg, — avagy nem ez-e az egész kereszténység foglalatja? Isten mindenekben minden. avagy nem ez-e annak összege?“

Az a mit Amiel kiván, mindenek előtt és mindenek felett megtisztult hit, mely szabad minden anyagi köteléktől. A csodák, a természetfeletti, mindez nemcsak fölöslegesnek tetszik neki, hanem ezzel a tiszta, mély, megtisztult hittel ellenkezőnek, a mely hitre nézve ő azt szeretné, hogy abban minden valódi keresztények része lenne. Szóval reá nézve a vallás a bennünk levő isteni élet, függetlenül minden egyházi hitvallástól. Még egy idézet erre bizonyitékot szolgáltat. Ime Journaljában egy husvét napon ezeket irta: „Mit csinálnak ebben az órában annyi nemzetek, kiknek más prófétáik vannak. Mit csinálnak a zsidók, a mahomedánok, a boudhisták? Azoknak más szertartásaik, más ünnepeik, hiedelmeik, kegyes napjaik vannak. De mindeniköknek van vallása, mindenik eszményesiti az életet és mindenik felül akarja az embert a jelen nyomoruságain és kicsinyességein és az önző léten emelni Mindeniknek van hite valamely dologban, mely fensőbb, mint ő maguk: mindenik imádkozik, magát megalázza és könyörög. Mindenik bizonyságot tesz a láthatatlan mellett. Ez az, miáltal minden népek testvériesülnek . . . . Mindenik ismeri a szenvedést és vágyik a jó szerencse után. Mindenik ismeri a vétket és kéri a bűnbocsánatot. A kereszténység a maga eredeti egyszerüségére viszszavive, a bűnös ember kibékitése Istennel az által a bizonyosság által, hogy Isten mindenek ellenére is szeret és hogy ő csak szeretetből fenyit.“

Ilyen hittel nem csoda, hogy ha A. az ő életének végén igy kiált fel: „Nem hiszek többet és hiszek még!“ Nem hitt a gyermekes dolgokban, a vallás durva fogalmaiban: de hitt lelke egész erejével a láthatatlan Atyában, a kinek akaratjára bizza magát megalázódva s a kihez fordul lemondva és megnyugodva. Egy illetékes egyéniség igy nyilatkozott róla: „Kevés ember volt oly szabadelvü, oly fölemelkedett a gondolat által, kevés oly engedelmes, anynyira hivő és keresztény a sziv által.“ Ez tökéletesen igaz.

Hogy teljes legyek és A-et egészen megismertessem, még szólanom kellene róla, mint a természet festőjéről és mint kritikusról, de hogy czikkem ne terjedjen a rendes mértéken túl, csak egy nehány szóval teszem. Benne ritka mértékben megvolt a természet

nagyszerüségének és szépségének érzete. Lelke fogékony volt mindemez összhangja és lehellete iránt a természetnek, melyet ő szeretett, mint a végetlen kinyilatkoztatását. Az reá nézve az „alma mater“, mely őt Istennel állitja szembe és reá vallásos befolyást gyakorol. Ime egy nehány sor az ő „Journal“-jából, 1865. ápr. 21-diki kelettel: „Gyönyörü. szép reggel, mely friss vagy mint egy 16 éves szív, és mintegy menyasszony, virágokkal koszoruzott! Az ifjuság. ártatlanság és szeretet költészete önti el lelkemet. Mindez szemeimet gyönyörködteti és képzeletemhez beszél. Nász- és vallásos nap. A harangok szava. mely a távoli faluból cseng, csodálatosan összhangzik a természet hymnussával. Imádkozzatok, kiáltják, imádjátok és szeressétek az Istent, a jóltevő Atyát!“ Még sok szép hely van az ő „Journal“-jában, bámulatosan szép leirások a természetről, a melylyel ő közösségben élt.

Végre ő, mint kritikus, finom szellemnek és jóizlésnek adta bizonyitékait. Itéletét gyakorolta a gondolat különböző képviselőin: theologusokon. bölcselőken, költőken. — németeken, francziákon, angolokon stb. És ő magát mindig illetékesnek bizonyitotta. Kiragadom Renan eme jellemző szavait, melyek a mily szépek, éppen oly igazak is egyszersmind: „Egy szabadelvü gondolkozó, a kinek képzelme a vallásos érzés epikureismussával egyezik“. És hányan vannak a mi kortársaink között. kik valódi öröm mindazoknak, a kik tudják a szellem gyönyöreit élvezni.

—

Julius 28-án Nicolas Mihály a montauban-i prot. theol. facultas tanára meghalt hosszas szenvedés után, 77 éves korában. Ő a franczia protestantismusnak egyik büszkesége volt. Halála ha nem is hagy betölthetlen ürt maga után. de sokáig érezhető lesz. Mint ember, mint tudós és tanár, Nicolas mindig az ő választottságáról tett bizonyságot. De az ő nagy és valódi érdeme szerint őt csak azok becsülhetik. kik vele bensőbb ismeretségben éltek. S én szerencsés vagyok azok közé tartozni. Tanárom volt és 30 évig barátom. Hadd adjam meg hát neki a tisztelet adóját egy külföldi Szemlében is, mintán már a franczia lapokban megadtam. Nicolas ámbár kissé hideg volt és kevésbé megnyerő. de jó sziv lakozott benne. A ref. egyház lelkészei közül sokan emlékezhetnek arra, hogy mily szivélyességgel fogadta és vezette őket tanuló korukban. Ők, csupán ők tehetnek bizonyságot arról, hogy hogy segitette őket legyőzni ama kellemetlenségeket, — hogy többet ne mondjak — melyeket

nekik az ő szabadelvü eszméik egy egészen orthodox tanári körben okoztak.

Ma, midőn ő már nincs többé, lehet beszélni arról a szolgálatról, melyet a tanulóknak szives tanácsai által nyújtott. Mig élt, nem szerette, hogy róla beszéljenek. Éppen oly szerény volt, a mily jó és a mily tudós. Azok közül való volt, a kik nem szeretik, hogy az ő balkezük tudja, hogy mit cselekszik a jobb kezük. Azt mondják, hogy az ily emberek mind ritkábbak lesznek a mi száz esztendőnkben, melyben sokan épp azzal dicsekesznek, a mit nem is tettek.

Nicolas az egyedüli liberalis tanár volt a montauban-i theol. facultáson. S épp e pillanatban a franczia ref. egyház két pártja a felett vitatkozik, hogy ki legyen az ő utódja.

Nimes-ben született 1810. máj. 22-én. S miután tanulmányait Genfben és Strassburgban elvégezte, 1833. és 1834-ben Németországon tanult tovább, a hallei, berlini és heidelbergi egyetemeken. 1835-től 1838-ig Meetzben volt lelkész, a mikor aztán Montauban-ba neveztetett ki tanárnak, hol a bölcselem tanszékét foglalta el egészen 1885-ig. [2])

A franczia prot. egyház Nicolassal egy napon veszitette el legidősebb lelkészét Jay L.-t, ki 1798. febr. 8-án született. Én magam Jay urban ifjuságom egyik vezetőjét és egy kitünő barátot veszitettem. Jay ur egy protest. családból származott, melynek egyik ága a nantés-i edictum visszavonása után Amerikába menekült. A családból többen is voltak papok. Jay urat protestansok és katholicusok egyaránt szerették. Tanult és szellemi ember volt, s több költemény szerzője, dél-franczia régi nyelven. S a kicsinyek és elhagyatottak iránti szeretetete és gyöngédsége éppen oly nagy volt, mint az ő bőkezüsége és készsége az adakozásban és a hivatásának való odaszentelésben.

CHARRUAUD.

---

[2]) Nicolas számos munkát irt, melyek közül a főbbek:

Introduction à l'histoire de la Philosophie. 2. vol. in. 8° — Des doctrines religieuses des Juifs pendant les deux premiers siecles anterieurs à l'ére chrétienne 1 vol. in 8°. Etudes critiques sur la Bible 2 vol. 8°. Le symbole des apotres. 1 vol. 8° stb.

A HOMORÓD-ALMÁSI UNITÁRIUS TEMPLOM SZÁZ ÉVES JUBILEUMA.

Egy nagy és lélekemelő ünnepély folyt le folyó évi september 19-én H.-Almáson. A templom száz éves jubileuma. Templom-, torony- vagy orgona-szentelés oly események e népnél, a melyekről még az unokák is elragadtatással beszélnek. A zsinatok pedig korszakot alkotnak az ekklézsia történetében. Az 1845-iki zsinat óta ily nagy gyülekezet s ily fontos ünnepély nem volt e helységben.

Láthatni egyházunk vezérférfiait, közelökben lehetni s hallani az igét a főpásztor ajkairól, keresve-keresik, várva-várják arra az alkalmakat. Szemeik boldogok, hogy látnak és füleik hogy hallanak. Az elmult száz év alatt e templomban imádkozók közül sokan kivánták volna látni azokat, a melyeket a most élő nemzedék láta, de nem láthatták, és hallani az öröm s hálaadó énekeket, de nem hallhatták. Csaknem két nemzedék szállt azóta a sirba. Az épitőket és jubilálókat száz év választja el egymástól. Azok s ezek is boldogoknak, szerencséseknek érezhették s érezhetik magokat. Azoké a létesités, ezeké a fentartás érdeme.

Jaj a népnek, mely az Isten házát elhanyagolja, nem gyakorolja! Az ilyennél az erkölcsök meg vannak romolva. Ennek kezei között összedől az ősök által épült templom s sirnak a Sionnak útai, mert nincsen a ki felmenjen az innepre.

Ily j a j a h.-almási népet soha sem illette. Most is az Ur háza iránti szeretemtől hevülve, kegyeletes érzéssel és valódi örömmel eltelve, ragadták meg az alkalmat, hogy őseik által épitett diszes templomuk száz éves jubileumát megüljék. E tettük is erényeik közzé sorozható.

Száz évvel ezelőtt az akkori püspök Lázár István tartotta a templomfelszentelő beszédet. Közohajtás volt most is, hogy a jubileum fényét egyházunk feje, püspök Ferencz József ő méltósága, becses megjelenésével emelje. Az ekklézsia óhajtásának engedve, september 17-én utnak indult Kolozsvárról.

Héjasfalván a Sz.-Keresztúri unitárius tanári kar testületileg fogadta. Sz.-Keresztúron meglátogatta a gymnasiumot s egy estvét a tanárok társaságában töltött. Másnap, sept. 18-án ment Sz.-Udvarhelyre. Bögöznél az Udvarhelyjárás szolgabirája Soó Károly többedmagával fogadta. Sz.-Udvarhely város intelligentiája F.-Boldogasszonyfalva között hoszszu kocsisorban várta; itt a megye nevében Kénosi Béla főjegyző üdvözölte. A f.-boldogfalvi tetőn Udvarhely polgársága által alakitott lovas-banderium vette körül a püspöki kocsit és Ud-

varhely végében a polgárság nevében Liszkai Károly üdvözölte. Itt voltak az ipartársulatok zászlóikkal és zene mellett vonult be Daniel Gábor főispán és főgondnok lakására.

September 19-én reggel utazott a püspök H.-almás felé Daniel Gábor főgondnok és többek társaságában. A kénosi tetőn a székelyek által szervezett lovas banderium zászlókkal várta.

H.-Szt.-Mártonban diszkapu és nagy sokaság, a hol az unitárius papság nevében Darkó Sándor esperes üdvözölte. Okláhd végén szintén diszkapu, hol Jakab Gyula szolgabiró köszöntötte. Innen 150 lovas banderium és hoszszu kocsisorral vonult fel H.-Almásra, hol három diszkapu volt felállitva. A legalsónál gyült össze H.-Almás közönsége; itt helybeli pap Sándor Lajos tartott üdvözlő beszédet.

H.-Almáson volt már ekkor a két homoródiak intelligentiája és a népnek szine-java valláskülönbség nélkül. A templomi ünnepély 11 órakor vette kezdetét. A „Hiszek és vallok egy Istent" kezdetü ének egy pár versének eléneklése után szószékre lépett kénosi lelkész Kisgyörgy Sándor, a ki e száz éves ünnepélyhez méltó imát mondott; eltelve azon magasztos érzelemtől, a mely ily alkalmakkor szokta áthatni a lelket.

Jubileumi beszédét, Ézsaiás 41. rész. 10. verse szerint ez igékre alapitotta: Ne félj, mert én veled vagyok; meg ne rettenj, mert én vagyok a te Istened, ki tégedet megerősitlek és az én igazságomnak jobbkarjával támogatlak tégedet.

A bevezetésben tárgyalja, hogy ma nagy szerepet játszik a hála és kegyes emlékek adója. A különböző nemzetek egyes nagy embereik, jeleseikre, a kik a nemzeti élet fejlődésére jótékony befolyással voltak, nagy hálával emlékeznek. E szép vonás a vallásos érzésen alapul, a krisztusi szereteten, ugy a nemzeti életben, mint az egyház terén.

A nemzeti élet, ugy, mint az egyház terén, minden nagyobb alkotás sok küzdelemmel, akadálylyal jár; de Isten soha sem szünt meg erős paizszsal körülvenni azokat, kik az ő szent ügyében fáradoztak és kitartók voltak; szólván hozzájok: Ne félj, mert én veled vagyok stb.

És ha az emberek a közboldogság keresésében kitünve s kortársaik felett kimagasulva, örök emlékezetben maradnak, vajjon nem méltók-e hálás emlékezésünk tárgyaivá tenni templomainkat is, mint a sötétség, tudatlanság mindég vészszel fenyegető tengerén felállitott világitó tornyokat, a melyek vezérlő fényei az Isten ismerete felé törekedésnek, hirdetői Isten dicsőségének, örökké tápláló forrásai a valláserkölcsiségnek s kiinduló pontjai Isten országa terjedésének.

Beszédében tárgyalja tovább a multat és jövendőt. A képzelet szárnyain visszaszáll a mult időkbe s rajzolja, hogy az akkoriak mily töprengéssel, aggodalommal, de a mellett mily nagy buzgósággal és komoly elhatározással fogtak e szent ház épitéséhez. És ma, egy század multán, azon boldog lelkek társaságából senki sincs jelen, mind eltávozának. S hogy mégis lennének, a kik bizonyságot

szólnának az ősök templomépitési nagy munkájáról s felszentelési szent örömükről. hárman megmaradának: a z ö r ö k k é való I s t e n s a z ő s z e n t óltalmában e most is épen álló anyaszentegyház és a ti lelkeitekben élő hiv emlékezet.

Rámutat az ősök, az apák erényeire, munkásságára, azon kitartásra, a melyet a nehéz időkben tanusitottak. Hogy meritették itt e szent házban az élet italát, szereztek erőt és bátorságot az igaz ügy, a szent czél elérésére, s miként nyertek vigasztalást, ha keserüség érte és nyugodalmat, ha a világ háborgatta. Ezek és hasonlók ecsetelése után rátért a j ö v e n d ő r e.

Az ősök e kemény falak emelésével csak hasonló munkától mentették fel az utódokat, de nem ennek belső lelki épitésétől. Ama belső lelki templom épitéséhez oly dolgokra kivánja irányozni a hivek munkás törekvéseit, melyek tegyék állandóvá, rendithetlenné az épületet, hogy a jövő száz év után is l e g y e n e k a k ö v e k m e l l e t t s z i v e k i s a z e m l é k e z e t r e.

Erkölcs, vallásosság, nevelés, jó példaadás, ezekből épül a belső, lelki templom. Ezek fejtegetése után felhivja a hiveket, hogy e templomot, most az első száz év végén, mint szent örökséget a multról, az apák vallásosságának pecséte alatt, vegyék át s adják át a jövőnek hivségök kezességével.

Ez rövid vázlata az ékesen előadott és jól kidomboritott jubileumi beszédnek.

Következett erre helybeli lelkész S á n d o r L a j o s által, a templom épitése történetének előadása.

A szóhagyomány szerint az első templom H.-Almástól déli irányban nehány száz lépésnyire állott fenn 1690-ig. Helyét s kicsiny kiálló romját ma is csonka templomnak hivja a nép.

A második templom e mostanitól keleti irányban egy magas dombon 100 évig állott. A talaj ingadozó levén, előbb ledőlt a torony s utánna hasznavehetetlenné vált a templom. Új templomot kellett emelni alkalmasabb helyre, még pedig az akkori unitárius hallgatóságnak, vagyis 900 léleknek megfelelő terjedelemmel.

Az épitési határozat megtörtént, de nehézségek állottak a kivitel eleibe. Nem volt hely és pénz, de megvolt a szent ügy sikerében való hit és bizalom: megvolt a lelkesültség, nagyot és kicsinyt egyformán átható áldozatkészség. A helyet öt birtokostól kicserélték s miután az épithetésre a kir. guberniun engedélyét kinyerték, — mi azon feltétel alatt adatott meg, hogy az épitésnél senkit az önkéntes adakozáson kivül egyébbel terhelni nem szabad, — 1785. tavaszán, egy épitőmesterrel megkötötték a szerződést, még pedig oly formán, hogy a 14 ö l magasságu torony, 15½ ö l belvilágu, 5 ö l szélességü és 6-ö l magasságu templom falazatát, a mostani párkányzattal, ékitménnyel, oszlopokkal, bolt-ivekkel felépiti e g y e z e r magyar forintért, s 150 v é k a buza, 80 v é k a zab, és e g y m á z s a szalonnáért. Ehez járul az épités ideje alatt hetenként két véka borsó, egy fél ejtel pálinka, (félkupa) 10 juhravaló turó, minden gazdától egy kupa liszt és 10 tojás. A torony és templom került 4055

magyar forintba és 72 pénzbe; a kőkerités pedig 271 magyar forintba és 54 pénzbe, az anyagok és napszámokon kivül.

A mostani viszonyok és épitések költségvetései szerént ez valóban csekélynek látszik, de az akkori pénz szeréut nagy összeg volt: mit az ősök csak ugy tudának előállitani, hogy az egyesek adományai mellett, a birtokosság a szent czélra átadta két évi makk-termését; a négy malom tulajdonosai malmaik minden jövedelmét: a falun alóli rétség birtokossai kaszálóik szénatermését és pedig mind több évre.

A családok munkabiró tagjai reggelenként kétfelé váltak, fele ment a mezőre, másfele pedig az Istenházára dolgozni s igy megleve tartva a rendelet: hogy senkit az önkéntes adomány s munkán kivül terhelni nem szabad.“ E szerint az ősök lelki örömmel, édes megelégedéssel irhatták fel szembe a szószékkel a templom falára: „az unitárius ekklézsia a maga erején.“

Használatba vétetett a templom már 1786-ban s felszenteltetett 1793-ban Lázár István püspök által. Barabás Sámuel volt a lelkész és Gothárd Dániel a curátor: a főbb gond nekik jutott az épités ideje alatt.

Nagyobb mértékben járultak az épitéshez a Mihály, Sándor, Kovács, Baczó, Gothárd, Szondi, Szabó, Sebestyén, Rigó, László, Pál, Kenyeres, Miklós, Józsa, Barra, Boér, Benczö, Farkas, Bencze, Lőrincz, Beke, Bóka, Bodor családbeliek. Százakra megyen azoknak száma, a kik kisebb-nagyobb mértékben hozzájárultak a templom épitéséhez. Igazolja ezt az is, hogy a templomi székek mind családi neveket viselnek.

Az egyház azokat, a kik a templom épitésénél magukat kitüntették, meg akarván jutalmazni, 1791-ben felszólitotta a családokat, hogy válasszanak családjaikból 36 tagot s ezek birálják e' igaz lelkiismeret szerint a templom épitése körül tett áldozatokat és érdemszerint határozzák meg az ülőhelyeket. A mint akkor elhatározták, úgy van ma is. A hová ült a nagyapa, oda ül ma az unoka is. Sőt az egyház a más vallásuaknak is jelölt ki helyet.

A székekben mind kor szerint ülnek; legkivül a legidősebb és legbelől a legfiatalabb. A legidősebb férfi jő elől ki a templomból, utána párjával a többi és végül a legfiatalabb. Igy volt ez ősidőktől fogva s igy van ma is.

E történelmi előadást egy remek elő és utóbeszéd köritette.

Szószékre állott ezután a püspök. Mély csendesség lett a főpásztori igét szomjuhozó nép között. E nép hallomásból ismerte ugyan az ékesen és elragadóan szónokló főpapot, de eddig nem hallhatta. Most szinről-szinre láthatta s elmondotta bizonyára magában: ma lett üdvösssége e háznak.

Beszéde elején emlité, mennyire fájt volna szivének, ha a h.-almási szent ekklézsia ez öröm innepén részt nem vehet. De elhagyta más teendőit s eljött, hogy örvendjen az örvendezőkkel.

Mint előtte szóló ecsetelé, csak kormányi engedéllyel lehetett, ezelőtt száz évvel, templomot épiteni. Mennyire másként van most!

És mégis azt mondjuk, hogy a régi idők jobbak voltak a mostaninál. Nemde, nem megforditva van-e? Ezelőtt száz esztendővel a kormányi engedély mellett épitett templomokban énekelhettük ugyan: „Hiszek, és vallok egy Istent,“ de csak csendesen, hogy messze ne hallják. Ma bárhol e széles hazában épithetünk templomot engedély nélkül is, ha módunk engedi s énekelhetjük a „Hiszek és vallok egy Istent“ hangosan, nemcsak, sőt visszhangot hallunk erre a hatalmas Angliából és a szabad Amerikából is. Hitrokonaink, testvéreink vannak ott is.

Mint hallátok, folytatatá tovább, száz évvel ezelőtt ez ekklézsia népessége 900 lélekből állott, ma felül van az 1600-on. Akkor az erdélyi unitáriusok száma is alig volt 26 ezer, ma kétszer annyinál is több. Ezek is bizonyitják, hogy e tekintetben a mai idők jobbak a régieknél.

Általában nagyon érdekesen tárgyalta a száz év előtti és a mostani időt s mutatta fel, hogy a mai mégis tán sok tekintetben jobb annál. Végül főpásztori áldását adta s a jövőre nézve Isten oltalmába ajánlotta a templomot, az ekklézsiát.

Következett a h. ujfalvi pap Máté Sándor általános figyelmet keltett urvacsorai beszéde, fűszerezve a bibliából vett szép és tartalmas idézetekkel. Urvacsorával éltek vagy ezeren, ha többen nem.

A templom kilencztizedrészben a vendégek által volt elfoglalva, a helybeliek csak az urvacsorához mentek bé.

Templomozás után, az iskola három tanterméből alakitott nagy teremben 200 teritekü ebéd volt. Itt is, mint a templomban, elsők voltak a vendégek. Helybeli alig volt egynehány. Köszöntve lett a király, a püspök, a főgondnok stb. Főgondnok ur figyelmébe ajánlotta az almásiaknak, hogy e százéves ünnepély emlékére állitsanak a községbe egy kisded-óvót. A püspök gyönyörübbnél gyönyörübb pohárköszöntőket mondott az ekklézsiára, a más vallásuakra stb.

Ebéd végével a presbyterium lett bemutatva a papi háznál a püspöknek, ki a közügyek iránti meleg érdeklődésre kérte fel őket. Ezután a szeretett főpásztor és az általános köztiszteletben álló főgondnok elutaztak. Karácsonfalváig lovas banderium és többen kocsikon kisérték.

Igy folyt le a h.-almási templom száz éves jubileuma. Sokáig fog ez, az ott jelenvoltak emlékezetében élni.

S hogy értékesebb legyen ez ünnepély, igyekezzenek a h.-almási atyafiak, az irántok mindig melegen érző főgondnok ur becses ideáját, t. i, a kisded-óvódát már a közeljövőben megtestesiteni és ezzel is megmutatni, hogy az áldozatokban kitünt ősöknek méltó utódai kivánnak lenni.

SÁNDOR JÁNOS.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR VISZONYA KAZINCZYHOZ.

(Kovács Lajos művéből.)

Kovács Lajos, miskolczi tanártól egy sok gonddal és tárgyszeretettel irt figyelemreméltó füzet jelent meg e czimmel: „Kazinczy Ferencznek, mint költőnek és prózairónak jellemzése". melyben Kazinczynak és Bölöni Farkas Sándornak egymáshoz való viszonyát oly érdekesen irja le, hogy az ide vonatkozó részletet jónak látjuk egész terjedelmében közölni. Bölöni Farkas S-ról folyóiratunk több közleményt hozott. Jakab Elek tollából életrajzát (5-k köt.) gróf Kuun Gézától bevezetéssel és jegyzetekkel leveleit (19. 20. köt.) Hadd álljanak hát itt eme jelesünkről az alábbi jellemző sorok is:

„Több fényt vet Kazinczyra a Bölöni Farkas Sándorral folytatott levelezés. Ezt a fiatal irót ugyanis oly szeretettel csatolta magához, mint barátai közül egyet sem. Két egymással mélyen rokonszenvező lélek találta itt meg párját. Kazinczy levelei ezekben emelkednek fel a költői próza magaslatára. Bölöni Farkas Sándort Kazinczy magyar Schillernek nevezi s ezt annak eszményi gondolkozása módjáért teszi. Benne a már öregedni kezdő veterán iró magát mintegy megújhodni látja s eszébe jut ifjusága, melyben ő is ilyen nemes, magasratörő elvekkel indult a világba. A rajongásig szereti s ekkép ir neki: „Ime barátom, te vagy az én egyem. Ezt éreztem én, mikor első levelem hozzád repült, midőn téged ama hézag mellett is, melyet közöttünk a kor teszen, nem ugy tekintettelek, mint barátom, a ki engem szeret és a kit én szeretek, hanem mint társamat". Kazinczy mihelyt észrevette Bölöni jeles tehetségeit, azonnal utasitásokkal látja el, hogy mit és hogy tanuljon. Irja neki, hogy keveset olvasson, de gonddal és sohasem középszerü irók firkálásait. „Nyugtalanul várom azt a pillantást, melyben téged megölelhesselek, s az a pillantás csatoljon össze bennünket örökre! . . ." Majd önérzettel tekint vissza életpályájára, s noha dicsekedni nem szokott, Bölöninek nyiltan azt mondja: „Tekints vissza azon időre, mikor én nemzetünk irói közt felléptem, s látni fogod, mi volt akkor a nyelv, s mi most, nem épen kistekintetü fáradozásaim után és által! Elmondja, hogy kellett utat törnie; mennyit kellett türnie; hanem aztán igy végzi;

„Elsiketültem minden lárma iránt, nem gondoltam a bántásokkal; mentem, a merre Isten vitt!“ Bizonyos elégikus hanggal emliti meg azt is, hogy a sok viszontagság élete legnagyobb részét megemésztette és hogy több hasznot kivánt tenni hazájának a gonddal készitett klassicus szépségü darabok forditása által, mint középszerü originálok (eredeti dolgozatok) által. Azonban Bölönit igy serkenti:

„A te ajkaidat, szeretetreméltó barátom, isten ihlette meg; nyelved gyönyörü, képzeleted lángol, csapdos, repked: állj munkának, adj eredetieket!“ És csakugyan ez a buzditás, az a hév, a melylyel Kazinczy valóságos exáltált szeretettel magához édesgette Bölöni Farkast, megtermé idővel a gyümölcsöket.

A Bölöni életét ugyanis akképp irányitá, hogy ő szigoru anyagi körülményei között is, eszményi nagy czélokért küzdjön. E ráhatásnak eredményit azonban Kazinczy már nem érte meg, nem láthatta kedvenczét férfiui munkálkodásnak, jeles tetterejének délpontján ragyogni; de hogy Bölöni „Észak-Amerikai utazása“ által az irodalomban, gyakorlati téren pedig Erdély közszellemének átalakitásában oly jeles nevet vivott ki magának: azt Kazinczynak köszönheti: s jellemzőleg mondja egy iró, hogy Bölöni Farkas Sándorban: „Az elmélet és tudományos ismeretek, az erős nemzeti érzés, tiszta magyar jellem, s csaknem ábrándos honszeretet, a magyar nemzeti nyelv és irodalom iránti hiv ragaszkodás, ezek a szent kincsek, Kazinczy nagy lelkének és lelkesitő barátságának sikerei és gyümölcsei!“ (Jakab E.) E levelekben őszinteség, egyszerüség és igen szép költőiség van. Bölöni természetesen kora egyik legnagyobb tudós férfiának e barátsága által el volt ragadtatva és majdnem álomnak képzelte ezt a nagy szerencsét, pedig ez az ábrándos szeretet és lelkesültség azután is megmaradt, mert Kazinczynak csak a teste tört meg az évek nyomasztó terheitől, de lelke örökifju volt halálig. Különös, egymástól távol levő két szivnek és léleknek eme rokonsága, a mit nem gátol sem kor, sem társadalmi különbség: leveleik szivök közös érzésének hű képmásai s ma már: „Mint itt a földön a legbensőbb barátság karjaival, ugy ott az örökéletben nagy szellemük örök szeretetében ölelkezhetnek!“

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Dr. Brassai Sámuel nagy tudósunknak füzetünket megnyitó kitünő czikkét: A jövő vallásá-t, a „Dávid F. egylet" külön is lenyomatta. S igy a nagyértékü iránymüvet 10 krért megszerezhetni. Ajánljuk minél szélesebb körben való terjesztésre.

A Dávid F. egylet kiadványainak II-ik számaként megjelent: „Értesitő a Dávid Ferencz-egylet 1886. aug. 28-án Kolozsvárt tartott első rendes közgyüléséről", melynek lefolyását előző számunkban ismertettük. Szerkesztette Boros György titkár. — Mindkettő kapható a titkárnál, Kolozsvártt, Rózsa-utcza 2. sz.

„Sárospataki Ifjusági Közlöny" czim alatt a sárospataki ev. ref. collegium ifjusági „Irodalmi önképző-társulata" lapot ad ki, melyből vettük az 1. és 2-ik számot. Szerkeszti Krausz Jenő hittanhallgató. Ez ügyesen szerkesztett Közlönyt ajánljuk főleg ifjuságunk figyelmébe, valamint a példát is, melyet nevezett ifjuság irodalmi törekvéseivel mutat. A hónaponként megjelenő Közlöny ára egész évre 1 frt 75 kr.

Józsi és Erzsike. Kis ujság gyermekek számára. Szerk. Györgyösi Rudolf. Kiadja Endes Dániel Aradon. Igen élénk, kedves kis lap s különös tekintettel van a valláserkölcsi elbeszélésekre. A gyermekek kedvvel és haszonnal olvashatják. Minden hóban megjelenik egyszer. Ára egész évre 1 frt.

KÜLÖNFÉLÉK.

A dévai unitárius leány-egyház megalakulása.

A hirlapi rövid tudósitásokból olvasóink már értesültek a Hunyadmegyében lakó unitáriusoknak Déván leányegyházzá alakulásáról. Ez egyházéleti mozzanat — nem mondjuk, hogy egyháztörténeti esemény — nézetünk szerint unitárius olvasóink előtt sokkal fontosabb, mintsem ama rövid közleményekkel beérhetnék. Hisszük, hogy többet és részletes dolgokat vágynak tudni a leányegyház alakulásáról. Mi e vágynak kivánunk szolgálatot tenni, az alábbi sorokban.

Az alakulás története visszavihető még az 1879-ik évre, mikor az unitárius vallásközönség Dávid Ferencznek, első püspöküknek, mondhatni egyházuk alapitójának emlékét halálának 300-ik évében Székely-Kereszturon közzsinatban megünnepelték. Ez ünnepélyről hivta meg Gordon Sándor angol unitárius hitrokonunkat és Péterfi Dénes kolozsvári lelkészt Dévára, hol Dávid Ferencz martyrhalált szenvedett — mint vendégeket Kénosi Sándor József, ottani birtokos és kir. közjegyző. E látogatással történt meg az első nyilvános unitárius isteni tisztelet Déván. Azóta még tartatott isteni tisztelet s a hunyadmegyei unitáriusok mindinkább egy testté tömörültek s f. év oct. 17-én egyesületöknek formát adva megalakitották a dévai unitárius leányegyházat.

Az alakulás ünnepélyére a kolozsvári anya ekklésiából Péterfi Dénes lelkész, Nagy Lajos egyházi főjegyző, ügyv. Kővári Mihály egyh. tanácsos és Sárdi József egyháztanácsos személyökben küldöttség utazott Dévára. A vidékről is megjelentek többen. Csigmóról Koncz Imre nyug. erdőszeti hivatalnok és leánya, Sándor Lajos algyógyi főszolgabiró, Szentiványi Gábor kir. mérnök Solymosról, Veress József kir. aljbiró Hátszegről. Küldöttség és vendégek elfogadása, ellátása a lehető legszivélyesebb volt, mint a küldöttség egyik tagja egyik pohárköszöntőjében megjegyezte: Déva ez alkalommal nem börtönét nyitotta meg az unitáriusok előtt, mint Dávid Ferencznek, hanem megnyitotta vendégszerető házát, szivét és templomát. Mily változása az idők szemének!

A leányegyház alakulása folyó évi october 17-én vasárnap történt

meg. E czélból isteni tisztelet előtt reggel 9 órakor a Déván és Hunyadmegyében lakó unitáriusok alakuló gyülést tartottak kir. közjegyző Kénosi Sándor József lakásán. Az emlitett vidékeken kivül megjelentek a gyülésben R a d ó János kir. adófelügyelő. S á n d o r Miklós megyei főjegyző, Szentiványi Gábor. Szinte Gábor. reál isk. tanár, Kibédi Lajos képezd. tanár, Lukács Gábor képezd. tanár. Botár Ferencz közjegyző-segéd. Az alapszabályok beható megvitatás után a következőkben állittattak meg:

1. §. A Hunyadmegyében lakó unitáriusok leány-egyházzá alakulnak Déva központtal s a leány-egyház a kolozsvári anya-ekklézsiához csatlakozik.

2. §. A leány-egyház választ egy gondnokot, jegyzőt, pénztárnokot és hat tanácsost, kik a leány-egyház ügyeit a kolozsvári anya-ekklézsia illető lelkészével együtt, mint kebli-tanács intézik.

3. §. A leány-egyház minden évben alkalom szerint isteni tiszteleket tart.

4. §. A leány-egyház keresztelési, esketési és halálozási esetei az anyaekklézsia lelkésze által külön anyakönyvbe vezettetnek be.

5. §. A leány-egyház tagjai tetszés szerinti összeget irnak alá, melyet évenként a pénztárnoknak fizetnek bé. Az igy begyülendő összegből fedeztetik az isteni tiszteletek tartása: a mi pedig fennmaradna egy állandó alaptőke megteremtésére fordittatik.

6. §. Egyebekben az általános egyh. törvények az irányadók.

Az alapszabályoknak megállitása után közfelkiáltással megválasztatott gondnoknak K. S á n d o r J ó z s e f, pénztárnoknak R a d ó J á n o s, jegyzőnek S z i n t e G á b o r, kebli tanácsosoknak pedig megválasztattak: S á n d o r M i k l ó s, K o n c z I m r e, S z e n t i v á n y i G á b o r, T ö r ö k Á r p á d, V e r e s s J ó z s e f, L u k á c s G á b o r.

A választások megtörténtével a kolozsvári küldöttek valamennyien kifejezést adtak az örömnek, mely az alakulás felett lelköket betöltötte, szivből kivánván az ekklézsiának anyaegyházzá növekedését, virágzását és mindörökre fennmaradását. Az aláirások a leányegyház fentartására már a gyülés szinén megkezdődtek.

Az alakuló közgyülésből isteni tiszteletre siettek az új egyház tagjai az ev. ref. templomba, melyet az ekkla és felvilágosodott lelkü ifjú papja tiszt. Szöcs Sándor nemcsak most engedett át unitárius isteni tiszteletre, de erre már megelőzőleg is mindannyiszor megnyitotta, valahányszor kellett. Mindamellett, hogy az eső szakadott, a templom szépen megtelt mivelt úri közönséggel, természetesen nagyobbára nem unitáriusokkal. Ott voltak: P o g á n y György főispán, P o g á n y Károly országgyülési

követ, gr. Kuún Géza akad. tag., ref. főgondnok, Réthi Lajos tanfelügyelő, a városi polgármester, az ev. ref. pap, dr. Balog megyei főorvos, stb.

Az egyházi énekre a helyb. dalárda közreműködésével harmonia következett. Majd Péterfi Dénes unitárius lelkész állott fel a katedrába és imádkozott szépen, buzgón, költői képekben gazdag imádságban és mondott rá szónoki beszédet, melynek hatása leirásától és bővebb jellemzésétől, ha már tartózkodnom kell annál a körülménynél fogva, hogy ő e folyóirat e. szerkesztője, de tartalmának ismertetéséről le nem mondhatok. Alapigéül vette Pál Apostoltól: „Az ajándékokban pedig külömbség vagyon, de ugyanazon lélek.“ (I. Kor. 12. 4.)

Mindjárt a bevezető részben rámutatott a természet jelenségeiben és tárgyaiban a különféleségek mellett is a magasabb egységre, — majd a tárgyalás rendén hivatkozással a bibliát alkotó kisebb és különböző tartalmu könyvekben az Isten imádását czélzó egységre, az apostolok különböző miveltsége, felfogása és természete mellett is Jézus dicsőitésében összhangzó munkásságukra, s továbbá arra, hogy a keresztény egyházban a különböző felekezetekre és irányokra, épp a magasabb egység szempontjából szükség van, elvégre kimutatta az unitárius egyház jogosultságát a többi ker. felekezetek mellett s indokolta az unitáriusok iránti rokonszenvet a közös törekvésben Isten, emberek, társadalom és a haza iránti kötelességek teljesitésére.

Az egyházi beszéd után következett az urvacsora kiosztása unitárius szertartás szerint. 16 férfi és mintegy 10 urnő részesült benne. Az utóbbiak közül többen nem unitáriusok. E feltünő jelenség a női vallásos érzés melegsége mellett abban a gyöngédségben is rejlik, melynél fogva nők egymásért oly örömest tesznek lehető szivességet.

Templomozás után a küldöttség tagjai és többen az uj egyház tagjai közül a reformatus papiházhoz siettek köszönetet mondani a templomnak átengedéséért -- az isteni tiszteletben részvételükért s a testvéri szeretetnek más bizonyitékaiért.

A papi lakból a főispán Pogány György lakásán jelentek meg, megköszönvén figyelmét, jó indulatát az uj egyház iránt — jövőre is ajánlván magukat jóakaró figyelmébe.

Ezt cselekedték a polgármesternél is.

Önként érthető, de jól is esik kifejeznünk, hogy valamennyi helyen szivélyes elfogadásban részesültek.

A társasebéd (banquett) az uj vigadó helyiségében tartatott. Mintegy 37-en vettek benne részt a város előkelő osztályából, főispán Pogány György országos képviselő fiával, gr. Kuun Géza, polgármester, ta-

nárok, ref. pap stb. Az első pohárköszöntőt az uj egyház gondnoka K. Sándor József emelte a királyra és az uralkodó családjára. Nyomban rá a főispán éltette az uj egyházat s annak leskes gondnokát, a közügyekben fáradhatatlan férfit K. Sándor Józsefet. Nagy Lajos a pogány nevü de keresztény erényekben ékeskedő főispánra emelte poharát. Gróf Kuun Géza a délelőtti egyházi szónoklatra vonatkozással a keresztény egyháznak világosságra törekvő seregére, a közmüvelődés lelkes bajnokaira, az unitáriusokra mondott igen szép köszöntőt. Péterfi Dénes gróf Kuun Kocsárdra és gróf Kuun Gézára, a ref. egyház eme kitünőségeire, mint a nemzeti müvelődés és tudomány férfiaira, stb — szóval csengett a pohár, szikrázott az elme, s derült hangulatban emelkedett a kedély.

És itt van helyén hálásan emlékeznünk a vendégszeretetnek ama kitünő nyilvánulásáról is, melyet a kolozsvári küldöttség és vidékiek részére a dévai hitrokonok nyujtottak. Oct. 16-án este Kibédi Lajos tanár vendégelte meg őket tanártársai, a kir. tanfelügyelő és barátai társaságában. 17-én este Radó János adófelügyelő gyüjtötte dúsan teritett asztal mellé a vendégeket. 18-án este a gondnok és házigazda bucsuzott el tőlük pompás ételek és italok mellett. Pohárköszöntők ez estélyeken sem hiányzottak.

Az egyházalakulás ünnepélyét a gr. Kuun Géza, e tudományos, s nemes gondolkozásu főur által adott ebéd zárta be. A mint már e közlemény soraiban emlitettük, ott volt a templomban, közebéden és oct. 18-án megvendégelte maros-németi kastélyában az egész kis társaságot, akkora szivességgel és oly gazdagon, a mint az csak egy minden tekintetben főúrtól telik ki. A maros-németi kastély szemlélése magában is sok élvezetet nyujt. A park útai mellett annyi dák és római szobormű hever, mintha csak egy országos muzeum kertje volna. Fák és fasorok a kastély egykori barátairól, vendégeiről kapták nevöket. Van ott Kazinczy, Döbrentei, Farkas Sándor sétány. Plátán-fái a Margit-szigetiekkel versenyeznek és van egy oly Celtise, melynek párja aligha található, lombjaival 50—60 □ méter területet borit, mint egy sátor, honnan sátorfának is nevezik. Maga a kastély is igen szép — egy muzeum kicsinyben. Könyvtár, képtár, régi és új butorok mind-mind igen szépen hirdetik a nagy elődök, a gróf Gyulaiak és a hozzájuk méltó útód gr. Kuun Géza műizlését. A fényes és izletes ebédnél ott volt a főispán és a művész grófné br. Kemény Vilma társaságában dr. Matsekné, br. Bornemisza Zsuzsánna, br. Bornemisza Tivadarné, br. Jósika Rózália úrnők. Ebéd után a társaság a kert sétányait szemlélte meg — mindenütt és mindenben találkozván a nemes gróf figyelmével, tudományával és felvilágosodott lelkével.

Ime egy nehány emlékeztető sor az időre. melyben a dévai unitárius leány-egyház megalakult. — (N.)

Unitárius ünnepély Hód-Mező-Vásárhelyen. A budapesti unitárius anya-egyház hatósága alatt álló hód-mezővásárhelyi unitárius leányegyház községnek szép ünnepélye volt f. évi october hó 3-dikán. E napon igtattatott be Ajtai János segéd-lelkész a hmvásárhelyi unitárius leányegyház segédlelkészi hivatalába. A hmvásárhelyi leányegyháznak rendes lelkésze. Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész, kit Hód-Mező-Vásárhelyen Nagy Bálint ref. lelkész, felsőleányiskolai igazgató helyettesitett. mig e nemes tényiért a ref. lelkészi hivatal. presbyterium. esperesi törvényszék, kerületi törvényszék s végre a convent részéről szenvedett üldöztetések folytán a térről le nem szorittatott. E körülmény szükségessé tette. hogy Hód-Mező-Vásárhelyen segéd-lelkészi állomás szerveztessék. Mi megtörténvén, a segéd-lelkész megérkeztével a beigtatási ünnepély következőleg folyt le:

Az ünnepély napján már kora reggel élénk sürgés-mozgás volt tapasztalható az unitárius imaház körül; a közönség egy félóra alatt betöltötte az imaház tágas termét. A közérdeklődést kiválóan mutatta az, hogy a nagyszámu közönség soraiban számos más felekezetü egyént is lehetett látni. Pontban 9 órakor kezdetét vette az egyházi ének, melyet phisharmonium mellett Hermann Béla városi hivatalnok, hitrokonunk vezetett. Ének után. melyben a jelenlevő közönség legnagyobb része részt vett. a lelkészi asztal előtt felállott t. Derzsi Károly s szivet-lelket megragadó. fenkölt gondolatokban gazdag beszédében, előzőleg előadván a hódmezővásárhelyi unitárius leányegyház történetének főbb mozzanatait, jelezte. hogy tiszt. Ajtai János ur az egyházi legfelsőbb hatóság által a leányegyház segéd lelkészévé neveztetett ki s felhivta Nagy Tamás egyházi tanácsost. hogy a mélt. és főt. Ferencz József unitárius püspök és királyi tanácsos ur által kibocsátott kinevezési okmányt olvassa fel: ennek megtörténtével szónokló lelkész hivatkozva a főpásztori okmány fenkölt szellemü zárszavaira, igazi szeretettől áthatott felhivást intézett lelkésztársához. Ajtai János segédlelkészhez. hogy foglalja el a szószéket s mondja el beigtatási ünnepélyi beszédét.

E felhivás után tiszt. Ajtai János segéd-lelkész a szószékre lépett s ihlettől áthatott hangon rövid imát mondott. mely után hozzá fogott egyházi beszédének megtartásához. Beszédének alapigéje volt: Csel. XVIII. r. 9. 10. v. „Mondja pedig az Ur éjszakai látásban Pálnak: ne félj, hanem szólj és ne hallgass, mert én veled vagyok“. Ennel találóbb alapigét nem is választhatott volna, s maga

a szépen kidolgozott beszéd, tartalmánál és irányánál fogva méltán sorakozott az alapigéhez s mély hatást gyakorolt a hallgató körönségre, elannyira, hogy általánossá lett a meggyőződés, hogy a hm.-vásárhelyi unitárius leányegyház benne jó szónokot, rokonszenves lelkipásztort nyert. Siettek is az ünnepély végén a közönség köréből számosan rokonszenves üdvözletüknek kifejezést adni az ifju lelkipásztor sikerült fellépése alkalmából. Az egyházi beszéd után zárima és ének következett, ezután Derzsi Károly az Urasztala elé lépett.

Nem tehetem, hogy ez alkalommal, habár közbevetőleg is, meg ne emlékezzem Derzsi Károly lelkész Hm.-Vásárhelyen tartott beszédeiről. — Derzsi urnak hallgatóságát nemcsak unitáriusok, hanem a város felekezeti különbség nélkül egybegyülni szokott közönsége képezi s bár beszédeit mindig unitárius jelleg dominálja s igy nem egyszer a legkényesebb vallási ellentétek, a bibliai és tudományos irányeszmék egymással együtt forognak szóban: mégis soha sem hallottam, hogy valakinek megjegyzése az ellentétek áthidalását mesterkéltnek, a vallási érzületekkel szemben kiméletlennek s a mivelt kor álláspontjával meg nem egyezőnek jelezte volna, vagy hogy a liberalismus szélsőségében excelláló volna. Nem kérkedik unitárius vallásával s beszéde mégis olyan, hogy hallgatói kényszerülnek beismerni, hogy unitárius pap áll előttük, unitárius igéket hallgatnak. Valóban, az unitárius hitelveknek tekintélyét Hód-Mező-Vásárhelyen Derzsi lelkész ur emelkedett szellemü,remek egyházi beszédei alapitották meg. — Várakozással függöttek rajta most is, midőn az Ur asztala elé állott, hogy agendát mondjon. S a várakozás nem is ment át csalódásba, mert az elmondott ágenda gyönyörü, költői kifejezésekben gazdag, szónoki mű volt: szivből mondta el, szivhez szólott. — Agendálás után szokásos módon kiosztatott az urvacsora, ezután rövid ima s záréneklés következett, mely befejezte a szépen sikerült beigtatási ünnepélyt.

Délután isteni tisztelet után 3 óra hosszáig tartó egyházi közgyülés volt, melyen a segédlelkészi állomással kapcsolatos ügyek és az egyház folyó ügyei tárgyaltattak és intéztettek el. Ugyanekkor lejárván a három évi cyclus, a kebli tanács ujra alakittatott. Megválasztattak: gondnoknak Megyelka József, társgondnoknak Schiller Imre, titkárnak Nagy Tamás, egyházi jegyzőnek Hermann Béla, pénz- és könyvtárnoknak Benczur István, — egyházi tanácsosoknak: Szamecz András, Figura Dániel, Megyelka Lajos, Kovács Mihály, Matók János, id. Szathmári Péter, Szőke Péter, Kardos Ferencz és Szarvas Pál, — egyházfiaknak pedig: Sipos Sámuel, Gulyás Sándor és Lengyel János.

Este társas vacsora volt Benczur István hitrokonunk házánál, melyen mintegy 70-en vettek részt, mindannyian unitáriusok, köztük az orosházi unitárius fiókegyház küldöttei, s távoli vidékről jött hitrokonok. Egy kis unitárius sziget a néptengerben, távol az unitárismus klassicus földjétől, kedves anyaházánk — a szép Erdélytől! Vajha meglátnák a távolból e vihartól már edzett kis sereg buzgóságát, önfentartási erőkifejtését, hogy alá ne merüljön az ellene felkorbácsolt habok örvényébe! Minden jelenség, ünnepély, mely összehozza az unitáriusokat: egyuttal erőt adó forrás a további küzdelemben kitartásra. Ilyen volt a mai beigtatási ünnepély, ilyen a társas vacsoránál összejövetel is. Férfi, nő, öreg, ifjú egyaránt lelkesült a közös együttlét érzetében. Számos felköszöntőt mondottak, az elsőt az ünnepelt segéd-lelkész, Ajtai János tartotta, éltetve az egyenlők közt első unitárius embert, ki lélekben köztünk van, mltsgs főtiszt. Ferencz József unitárius püspök urat. Derzsi Károly lelkesitő beszédében méltatta a leányegyház buzgósággal telt közönségét, kiemelvén az egyházi kebli Tanács buzgó odaadását s ennek élén Megyelka József gondnok tevékenységét, s különösen Benczur István és neje Góbi Juliánna nemes-lelkü áldozatkészségét, mint a mely nagyrészben járult ahhoz, hogy Hód-Mező-Vásárhelyen az unitárius segéd-lelkészi állomás felállitható volt. — Szamecz András egyházi tanácsos, a gárda tőrzstagja, kért szót s talpraesett felköszöntőt mondott t. Derzsi Károlyra, mint az unitárius egyházközség szivből szeretett igazi lelkipásztorára. Mondtak még felköszöntőket az ujonnan megválasztott társgondnokra, Schiller Imrére, ki áldozatkészségével már is bebizonyitotta, hogy egyházközségünk szent ügyét szivén tudja hordozni, — Hermann Béla éltette Ajtai János segéd-lelkészt, — Megyelka József gondnok az unitárismusnak, az embermivelődés jövőjét illető nagy fontosságu missióját emelvén ki, éltette az unitárius status vezér egyéniségeit s a budapesti anyaegyház tanácsát. Még a köznép köréből is talpraesett felköszöntők emeltettek.

Igy folyt le a mi kedves, szép emlékében tartós, hasznos tanulságaiban erős, szivélyességében gazdag ünnepélyünk.

(—l.)

„**Az unitárius házassági perek** illetékes biróságának kérdéséhez“ czim alatt a Budapesten megjelenő „Jogtudományi Közlöny“ czimü jogi szaklapban közelebbről érdekes tollharcz folyt le. A támadást az unitárius házassági biráskodás ellen dr. Daempf Sándor pécsi ügyvéd nyitotta meg, ki mellé később Sztéhlo Kornél budapesti ügyéd sorakozott. Mindkettő ellen Kőváry Mihály kolozsvári ügyvéd és egyházi tanácsos szállt sikra. A vita eleinte az illetékesség

körül forgott, de azután az egyoldalu folyamodásos eljárásra, az unitáriusok házassági jogára s más kérdésekre is kiterjedett. Közelebbi füzetünkben a vitatkozást részletesebben fogjuk közölni.

Gyászhirek. Buzimi és magyar-zsákodi Kovachich Horváth János, f. évi oct. 3-án Kövesden meghalt 81 éves korában. Az udvarhelyszéki márkálisokon és a felső-fehérmegyei gyüléseken már a húszas években nagy szerepet vitt. A közpályán csaknem hatvan évet élt, részint mint a vármegye első rangu tisztviselője, részint mint országgyülési képviselő, részint 48-as kormánybiztos.

A 30-as és 40-es években a kolozsvári országgyülésen az erdélyi liberalis pártnak egyik jelentékeny tagja volt. Az ujabb időben a Deák-párt hivének vallotta magát s három cycluson kesztül volt országgyülési képviselő.

Az elhunyt jóllehet róm. kath. vallásu volt, mégis mint független, szabad gondolkozásu ember egyike volt, a székely-kereszturi unitárius gymnasium jóltévőinek. 1876-ban 1200 darabból álló becses könyvtárát az irt gymnasiumnak ajándékozta. Nagyobb részint történelmi, jogi, nemzetgazdasági műveket foglal magában s olcsón számitva megér 800 frtot. Vezette e nemes tettében egyfelől az unitáriusok iránti rokonszenve, másfelől pedig a székely nép iránti szeretete.

Nyugodjanak békével e kedves emlékü jó ember porai!

Sándor Gergely abásfalvi lelkészt érzékeny veszteség sujtotta; f. évi jul. hóban elvesztette Kálmán nevü jóreményü fiát, ki Nagy-Szebenben az ág. hitv. iskolában tanult és oly kitünőleg, hogy bár a midőn Szebenbe ment egy szót se tudott németül, a 2-ik évben 70 tanuló társa közt kivivta az elsőséget.

ARANYKÖNYV.

ANGOL UNITÁRIUS TESTVÉREINK ÁLTAL LONDONBAN ÉPITETT „ESSEX HALL" KÖLTSÉGEIHEZ

f. évi aug. 12-ről 289—1886. számu felhivásomra hozzájárultak:

II. Közlemény.

Kőváry Mihály 20 frt. Nagy-ajtai ékkla. 10 frt. Jakab Gyula 5 frt. Jánky Ferencz 2 frt. Végh József 10 frt. Gombos Sámuel 1 frt. Barabás József 1 frt. Ozsváth Gábor 1 frt. Sándor János 1 frt. Bedő Dániel 20 frt. Derzsi Károly 26

frt. Szász Farkas 1 frt. Id. Kádár András 50 kr. Ferenczi Mózes 50 kr. Id. László Ferencz 4 frt. Mihály Dénes 50 kr. Barabás Lajos 1 frt. Sz. Keresztúri ekkla 2 frt. Jánosi Gerő 3 frt. Boér Gergely 2 frt. Hajós János 10 frt. Budapesti ekkia 26 frt. Székely Gyula 1 frt. Sándor Áron 2 frt. Nagy Sándor 1 frt. Gyepesi ekkla 1 frt. Szent-gerliczei ekkla 5 frt. Ürmösi Kálmán 1 frt. Cseh József 50 kr. Cseh Tamás 40 kr. Incze Lajos 1 frt. Májai István 5 frt. Firtosváraljai ekkla 5 frt. Maros-szentkirályi ekkla 3 frt. Nagy Zsigmond 1 frt. Kelemen Albert 2 frt. Kiss Mihály 5 frt. Kiss Sándor 2 frt. Fazakas Lajos 3 frt. Raffaj Károly 3 frt Koncz György 10 frt. P. Horváth Kálmán 50 frt. Dr. Nagy Károly 4 drb. arany, értéke 20 frt. Szabó Lajos 3 frt. Szigeti Sándor 5 frt. Albert János 1 frt. Tordai ekkla 5 frt 70 kr. Székely Miklós 3 frt. Veress Károly 2 frt. Pálffi Károly 2 frt. Nagy Gyula 1 frt. Csegezi Mihály 3 frt. Fodor László 1 frt. Almási Balázs 50 kr. Kósa László 1 frt. Nagy Olivér 1 frt. Lőrinczi Sándor 1 frt. Fekete Lajos 1 frt. Bardocz László 1 frt. Iszlai Márton 1 frt. Gáspár Balázs 50 kr. Szigeti Ferencz 40 kr. Nagy Balázs 1 frt. Rédiger Soma 1 frt. Pál Ferencz 50 kr. Ürmösi Sándor 20 kr. Veress Ferencz 20 kr. Csiki Albert 2 frt. Benczédi Gergely 15 frt.— Összesen 323 frt 40 kr. Hozzá adva I. közlemény összegét 599 frt. Eddig begyült összeg **922** frt **40** kr.

Midőn a czél érdekében meghozott e kegyes adományokért a leghálásabb köszönetemet nyilvánitanám a nemes adományozóknak, tisztelettel fölkérem mindazokat, a kik e czélhoz még hozzá akarnak járulni, hogy becses adományaikat legkésőbb november hó 15-ig beküldeni sziveskedjenek, mivel akkor a begyült összeget, bármennyi legyen az, elküldeni szándékszom.*)

Kolozsvártt, 1886. október 25.

Ferencz József,
unitárius püspök.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁLLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIV. Közlemény.

Kozma Endre ur Marosvásárhelyt a 203. sz. gyüjtőiven 5 frt. Kisbéri takarék-pénztártól 5 frt. Aszóditól 5 frt. Nagy-szalontai tak. 10 frt. Komárom vidékitől 25 frt. Kis-czelli tak. pénztártól 20 frt. Nagy-kis-kún-karczagi tak. pénztártól 20 frt. Gyulafejérvári takarékpénztártól ifj. Zsakó István ur közvetitésével 10 frt. Ugyan ő hozzá adakoztak: Id. Zsakó István 10 frt. Ifj. Zsakó István törv. biró 5 frt. M.-Váradjai Glück Mór 2 frt. Jonás Adolf 2 frt. Novák Ferencz gy.-fejérvári polgármester 1 frt. Mihelyes Zsigmond 1 frt. Halász Jakab kir. közjegyző 1 frt. Somogy-kaposvári hitelrészrény társulat 20 frt. Tornai, galgóczi, váczi, gyöngyösi, győrvárosi és győrmegyei takarék-

*) A mult füzetben Szász Mózes helyett Szász Ádám 20 frt olvasandó

pénztártól egyenként 10—10 frt. együtt 50 frt. Turkevei tak. pénztártól 20 frt. Összesen **212** frt.

E közlemény főöszszege **212** frt. Ehez adva a 33-ik közleményt 17,909 frt 62 krt, az alap teszen **18,121** frt **62** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. október.

Hajós János, egyh. gondnok.

Végh József, pénztárnok.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A nyárád-gálfalvi unitárius szt. ekklésia elhatározta egy uj papiház épitését és egy uj orgona készittetését, hogy ezen szándékát megvalósithassa, elhatározta, hogy felhivást intéz vidékünk több lelkes s minden szép, jó és nemes ügyért lelkesülő birtokos uraihoz avégett: hogy ekklésiánk e czélokra való használatára belátások szerinti mennyiségü cserefát ajándékozni kegyeskedjenek.

Felemelem azért szavam, mert ekklézsiám kérő szava sem hangzott el észrevétlenül a pusztában, hanem felekezeti külöubség nélkül meghallgatva lőn, kötelességtudatom és szivem hálaérzete késztet, hogy itt a nyilvánosság terén ekklézsiám nevében őszinte kőszönetet mondjak azon áldozatkész birtokos uraknak és urnőknek, a kik ekklésiám e szép czélja megvalósitására nagylelkü áldozataik által segédkezet nyujtottak.

Álljanak itt is azért azon nevek, melyek ekklésiám aranykönyvében n — de kiválókép minden egyes tagja szivében és lelkében megörökitve vannak.

Nagyságos Berzenczey István és neje Szeredai Eliz ő nagysága, szt.-háromsági nagybirtokos ajándékozott 4 darab cserefát, értéke 20 o. é. frt, N. N. 2 drb. ért 5 o. é. frt, K. nagyságos Nagy Dénes ny.-szentlászlói nagy birtokos ajánd. 2 drb. ért. 10 o. é. frt. Tkts. Bereczky Dániel ur szt.-háromsági birtokos 2 drb ért. 6 frt. országgyülési képviselő méltsgs. Folnay Gábor ur ny.-gálfalvi nagybirtokos aján. 2 drb ért. 12 o. é. frt. Özv. Botha Kálmánné ő nagysága tompai nagybirtokos 2 drb. ért 7 o. é. frt. Tkts. Márton János ur ny.-szt.-annai nagybirtokos 2 drb. ért. 8 frt. Méltóságos gr. Teleky Gusztáv jószágigazgatója tkts. Antal Lajos ur Sárdról 2 drb. ért. 6 frt. A nyomáti unitár szt.-ekklésia 1 darab ért. 4 frt. A szt.-háromsági 1 drb. ért. 4 frt. A szt.-gericzei 1 darab ért. 4 frt. Igéretbe van még nyugalmazott ezredes mltsgos Szabó János ur kebelei nagybirtokostól és özv. Bereczky Sándorné ő nagyságától. — Az összes ajándékozott fának az értéke 87 frt, azaz nyolczvanhét frt osztr. ért.

Fogadják ekklésiám nevében mindnyájan a legforóbb köszönetemet. Isten drága és becses élteket nyujtsa az emberi élet legvégső határáig.

Nyárád-Gálfalva, 1886. augustus.

Nagy János, unitárius lelkész.
